Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 261 (11158) | 1979 чылдың ноябрь 13, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИН ЧЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаады болза:**

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң тоску чыыжының он бирги сессиязын 1979 чылдың декабрь 11-де Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1979 чылдың ноябрь 6.

ПАРТИЙЖИ ДААЛГА

Саанчы Борис Даш-оолович Сатты «Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазының коммунистери сөөлгү дөрт чылдарда партбөлүк организакчызынга улаштыр соңгуп, аңаа улуг бүзүрелди көргүзүп келген. Бо партийжи даалганы коммунист Б. Д. Сат бедик харыысалга-биле күүседип, ферманың ажыл-ишчилерин сырый каттышкан, демниг коллектив болдурар дээш партбөлүктүң ажылын чогуур деңнелге тургускан.

Мында 6 коммунист бар, олар барык-ла шуптузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган, бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити ажылынга үлегер-чижээн көргүзүп турар. Чижээ, СЭКП кежигүнүнге кандидат аныяк саанчы С. Х. Арандол бо чылдың он айларында саар бир инек бүрүзүнден-не 2500 кг сүттү, Борис Сат боду 2170 кг-ны сагган. Өске-даа ындыг мурнакчы саанчылар бар. Ферманың ажыл-ишчилериниң ортузунда социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастаан, ону ай санында түңнеп, хана солунну, сатиралыг хуудусту доктаамал үндүрүп, лекция, беседаны чорудуп турар.

Партбөлүктүң болгаш коллективтиң амыдыралынга холбашкан чугула айтырыгларны коммунистерниң хуралынга доктаамал чугаалажып, шиитпирлерниң күүселдезин организастап келген. Фермада экономиктиг болгаш зоовет-өөредилгени бедик деңнелде организастаан. Ол бүгүнүң дугайын ында партбөлүк организакчызы Борис Даш-ооловичиниң хүн демдеглелдеринде тодаргай бижип турар. Бо сүт-бараан фермазының коллективи планныг даалгаларны күүседиринге багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Күрүнеге эът садарының беш чыл планын, бо чылдың үш кварталында сүт садарының планнарын күүседипкен. Ол бүгүге ында партбөлүктүң болгаш ооң организакчызы, СЭКП Кызыл райкомунуң кежигүнү Б. Д. Саттың киирген үлүү эвээш эвес. Партийжи даалганы бедик харыысалга-биле көрүп, ак сеткилдиг күүсеүдириниң бир тодаргай чижээ бо-дур.

Масса ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылдың чедиишкини, ооң дээштии партия организацияларының бодунуң күжүн кайы хире таарыштыр хуваарганындан, коммунист база СЭКП кежигүнүнге кандидат бүрүзүнүң билиин, дуржулгазын, ажыл-мергежилиниң угланыышкынын канчаар чөп ажыглаанындан улуу-биле хамааржыр. Коммунистерге партийжи даалгаларны бээриниң, ону олар ылап-ла күүсеткен турарының дугайында бистиң партиявыс доктаамал кичээнгейни салып келген.

СЭКП ТК-ның май (1972 чыл) Пленумунуң доктаалында мынчаар онзалап демдеглээн: «Бүгү коммунистер СЭКП-ниң Программазының болгаш Уставының негелделерин шыңгыы сагаан, бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниитичи-политиктиг амыдыралга бодунуң авангардчы ролюн херек кырынга боттандырган турарын, партийжи даалганы ак сеткилдиг көрүп, күүсеткен турарын чедип алыр ужурлуг».

Бисте чүс-чүс коммунистер партийжи соңгулдалыг органнарда даалгалар күүседип турарлар. Советтерниң, профэвилелдериниң, комсомолдуң болгаш өске-даа хөй-ниити органнарының ажылынга идепкейлиг киржири база пропагандистээри, агитаторлаары, лекторлаары, илеткелчилээри, политинформаторлаары, дагдыныкчылаары, дружинниктээри коммуниске чугула партийжи даалга болур.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында: «Кая-даа ажылдап турза, коммунист бүрүзү ленинчи партияның идеяларының пропагандизи болгаш нептередикчизи болур, ол чугула херекке бодунуң билиглерин, бодунуң угаан-бодалын бээр ужурлуг»—деп айыткан.

Чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылга киржир, пропагандистээр азы лекторлаар партийжи даалганы хөй-хөй коммунистер бедик харыысалга-биле көрүп, ак сеткилдиг күүседип турарының чижектерин район, хоорай база суур бүрүзүнден көрүп болур. «Шекпээр», «Элегес», «Х Улуг хурал» совхозтарның директорлары Ш. Д. Ооржак, И. П. Козлов, Х. А. Монгуш, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта ферма эргелекчизи Ф. А. Радионова, Мөңгүн-Тайга райпозунуң даргазы С. Д. Болатмаа, Кызылда пассажирлер АТБ-зиниң начальниги И. И. Семынин, харылзаа белдириниң начальниги Г. Н. Насюрюн, Туранда амыдырал хандырылга комбинадында инженер Н. А. Беспалов ышкаш эштер боттарының билиглерин, дуржулгазын чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге бараалгадып, пропагандистеп, лекторлап идепкейлиг ажылдап турарлар.

Ынчалзажок политиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг ажылга киржир партийжи даалганы тоомчага албас, ону күүседиринге идепкейин илеретпес чамдык коммунистер база бар. Республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзи «Суглак» совхозтуң директору Г. С. Юртаев ажыл-агыйжы, эки организакчы. Ынчалзажок «Билиг» ниитилелиниң кежигүнү, лектор партийжи даалганы ол четпес күүседип, кижилер-биле ажылче кошкак кичээнгей салып турар.

Пропагандистээр партийжи даалганы «Тере-Хөл» совхозтуң директору Ч. В. Доржу, лекция, беседа чорудар даалгаларны Кызылда тууйбу заводунуң директору А. Я. Чижик, № 62 КМК начальниги В. А. Шкапов болгаш өске-даа коммунистер четпес күүседип турар. Чамдык коммунистерниң партийжи даалганы ынчаар көрүп турарының бир чылдагааны оларда партия организацияларының негелдени кошкатканында, коммунистерниң тус-тузу-биле ажылды чогуур негелдеге чедир тургуспаанында.

Партийжи даалгаларны бээрде, хамыктың мурнунда коммунист бүрүзүнүң эртем-билиин, дуржулгазын база ажыл-мергежилиниң байдалын барымдаалап өөренип көөр херек. Оон аңгыда ону хуваап таарыштырарда идепкейлиг кайы-бир коммуниске элээн каш даалгаларны угдунмас кылдыр «чүдүрүп» каар, а өскелеринге чаңгыс-даа бербес чорукту болдурбас ужурлуг.

Партбюроларның, коммунистерниң хуралдарынга партийжи даалгаларның болгаш ону СЭКП кежигүнү бүрүзүнүң канчаар күүседип турарының дугайын өй-өйде чугаалажып, бо талазы-биле оларның отчёттарын, дыңнадыгларын ап, оларга сүмелерни, саналдарны берип турары чугула. Оон аңгыда даалгаларны күүсетпес азы багай күүседип турар коммунистер-биле партбюролар, секретарьлар база бюро кежигүннери эш хуузунуң беседаларын чогуур өй-шаанда кылып турар болза чогуур. Ындыг таварылгада коммунист бүрүзүнүң партийжи даалгазының күүселдези ажыктыг, дээштиг болур. Ол чугула ажыл-херекче доктаамал кичээнгейни салбышаан, парторганизациялар СЭКП-ниң съездизиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлерин боттандырарынга коммунист бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгезин хандырар ужурлуг.

ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗАР

Фоторепортаж

ЧАА ЧАА-ХӨЛДҮҢ ТУДУГЛАРЫНДА

Саян-Шушенск ГЭС-тиң плотиназы өзээн тудум, ооң суу улам улгадып, кылымал далайның деңнели бедип кел чыдар. Ынчангаш бистиң республикада ол көдүрүлген суг адаанга баар суурларны чаа черже көжүрерниң талазы-биле ажылдар шалыпкын чоруп турар.

Чаа-Хөл суурнуң чурттакчылары Чаа Чаа-Хөлче көжер. Ынчангаш бо хүннерде Чаа Чаа-Хөлдүң тудуу шалыпкын чоруп турар. Ол тудугга ажылдаары-биле бистиң төрээн чуртувустуң янзы-бүрү булуңнарындан келген специалистер, ажылчыннар, чаңгыс иениң ажы-төлү дег, эп-найыралдыг, улуг тура-соруктуг ажылдап турарлар.

Чоокка чедир-ле мал-маган оъттаар турган дазыр черде чаа суур өзүп үнүп келген. Ам ында 1 муң ажыг өг-бүлелер турум чурттай берген, а ооң келир үези оон-даа артык. Ол черде кол тудуг ажылдарын № 2 көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның коллективи кылып турар. Тудугжулар аразынга октябрь мурнунуң социалистиг чарыжы калбарган турган. Аңаа Мария Амырның удурткан шеверлекчилер бригадазы **(үстүнде чурукта)** эң эки көргүзүгнү чедип ап, тиилекчи болуп үнген.

Евгений Степанович Кисимес **(ортузунда чурукта)** № 2 тудуг участогунуң начальниги. Ооң удурткан коллективи октябрь айының планын 130 хуу күүсеткен. Ол боду тудуг талазы-биле бедик мергежилдиг специалист. Маңаа ажылдаары-биле Украинадан чедип келген.

Адаанда чурукта көргүскен үш каът чаа школаның тудуу декабрьның төнчүзүнде доостур. Аңаа 800 ажыг өөреникчилер өөренир чырык делгем кабинеттерниң, улуг спорт залдың, столоваяның шеверлел ажылдары чоруп турар. 140 уруглар турар ясли-садтың тудуу база адакталган. Ынчангаш моон алгаш көөрге, суурнуң овур-хевири төлевилел ёзугаар тургустунуп, чаа-чаа тудуглар немежип турар.

В. ЧАДАМБА.

Хову-Аксындан медээлер

ПЛАННАР КҮҮСЕТТИНГЕН

Кызылдың даараныглга фабриказының Хову-Аксында филиалының № 3 бригадазы тургустунуп эгелээн үезинден бээр планныг онаалдазын күүсетпейн келген. Дааранықчыларны-даа, бригадирлерни-даа солуп-ла турган. Ол хирезинде чер албас. Каш ай бурунгаар ооң удуртукчузунга В. Н. Головскаяны томуйлаан. Валентина Николаевна коллективтиң ажыл-херээ-биле эчизинге кирип таныжып, ажылчын бүрүзү-биле тускай беседаны кылган. Күрүне планы дээрге хоойлу дээрзин дааранықчыларга угаадып, ажылдаарынга шаптыктап турар четпестерни чайладып келген. Ооң түңнели эки болган: план күүселдезин чоорту чедип алган. Октябрьның үлүүн бригада кежигүнү бүрүзү күүсеткен.

Ук бригадада мурнакчыларның саны, көргүзүү база өскен. Комсомолчулар Н. Батый-оол, Л. Оюн, М. Куулар, Ч. Монгуш олар октябрьның планын 114—181 хуу күүсеткилээн. Ылангыя Ульяна Монгуш эрткен айда боду тускайлаң ажылдап эгелээ-ле планын күүседипкен. Ол чедиишкиннерге бригадирниң киирген үлүг-хуузу эвээш эвес.

Хову-Аксының холушкак бараанныг садыының № 9 магазинниң коллективи бо чылдың эрткен он айларының планын октябрь 25-те-ле 100 хуу күүсеткен. Бо хүннерде ооң садыгжылары ноябрьның үлүүн күүседир четкен.

1979 чылдың эрткен айларында садыгжылар ортузунда калбарган социалистиг чарышка ук магазинниң садыгжызы И. В. Баяндина тиилекчи болган. Ооң күш-ажылчы календарында 1980 чылдың январь көстүп келген.

Хлеб садыының ажылдакчылары онгу беш чылдың дөрткү чылының планын октябрь 16-да-ла күүсеткеннер. Ооң садыгжылары Т. И. Данилкина, З. М. Балахтина олар чарыштың мурнакчыларының одуруундан үнмээннер.

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарының чемненир столоваязында ажылдап турар комсомолчуларга эрткен чылын коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты тывыскан. Ол коллектив бо чылдың эрткен айларында мурнакчы адын салбаан. Октябрьда 7 муң рубльдиң бараанныг продукциязын сайгарар тургаш, ону 8900 рубль кылдыр күүсеткен.

Л. ПАХОРУКОВА.

СААЛДАНЫ КУДУЛАТПАС

Онгу беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазының саанчылары боттарының аразында социалистиг чарышты калбарткан ажылдап турарлар. Ооң уламында сүт саалдазын олар көвүдеткеннер.

Бо чылдың эрткен он айларында бир инектен сүт саап алырын үш муң килограмм чыгады бергеннер. Дуржулгалыг саанчы Е. Монгуш эрткен айларда бир инектен 2800 килограмм сүттү саап алгаш, өске өөрүн мурнап, социалистиг чарыштың бирги черинде чоруп орар. Бо көргүзүг планның онаалданы ажып турар. Саанчылар Н. Доржу, Т. Оюн, Н. Незамутдинова олар күш-ажылчы чарыштың тиилекчилеринден шоолуг чыдып калбайн, ону сүрүштүр чоруп орарлар.

Ажыл-агыйның Кара-Булуң сүт-бараан фермазы бо чылдың эрткен тос айларында бир инекке онаажтыр 2060 килограмм сүттү саап алгаш, республиканың сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Коллектив он айларда 5400 центнер сүттү бүдүрер тургаш, 55 центнерни ажыр берген. Берген сүдүнүң чартык кезии бирги сорттуу болган.

Ферманың ажыл-ишчилери кышкы үеде сүт саалдазын кудулатпас сорулганы салганнар. Ынчангаш саар инектерниң ажаалда, чемгерилгезин экижидер бүгү-ле хемчеглерни ап турарлар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Дүүн Кызылга

ЧАА БАЖЫҢЧЕ

Дүүн Кызылдың чамдык чурттакчыларынга өөрүшкүлүг хүн болган. Олар панельден кылган чаа, делгем чуртталга бажыңынче көшкеннер. «Тыва тудуг» трестиң эргелелдериниң тудугжулары 129 аал иштичурттаар, бүгү тала-биле чаагайжыды туттунган бажыңны күрүне комиссиязынга дужааган.

Ук бажыңдан 60 квартираны Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинаттың бетонщиктери, арматурщиктери, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга берген, ооң он хуузун тудугжулар алган. Чаа квартираларже көшкеннерниң аразында Ада-чурттуң улуг дайынының инвалидтери С. В. Бутаков, В. С. Полежаев, дайын шөлүнден ээп келбээн фронтучунуң кадайы С. Н. Захарова, хөй уругларлыг иелер А. А. Комбу, С. Д. Оюн, аныяк специалистер М. М. Лопсаң, Л. А. Сарбаа болгаш өскелер-даа бар.

М. МЕРЗЛЯКОВА.

АЙЫЫЛДЫГ ПЛАННАРНЫ БОЛДУРБАС

Чаа совет тайбың эгелекчи санал болза чавырлыышкынны быжыглаар дээш, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр дээш демиселге улуг базым болур. «Правданың» корреспондентизиниң айтырыгларынга эш Л. И. Брежневтиң онзалап демдеглээни ышкаш, Европа дипке боо-чепсекти кызыгаарлаарының, чижээ, ортумак ырак-шылдыг ядролуг чепсектерниң кызыгаарлаарының дугайында чугаалажыышкыннарны доп-дораан эгелээринге Совет Эвилели белен.

Ол саналдарны совет кижилер шиитпирлиг-биле деткип, НАТО-нуң башкарыкчыларының Барыын Европага америк ракета-ядролуг чепсектиң чаа хевирлерин тургузаар дээн чүткүлдерин буруу шаап турар.

— Барыын Европаны ССРЭ-ге удур угланган ракеталарны салып үндүрер шөл болдурар дээн океан ындының атомщиктериниң чүткүлү болза айыылдыг оюн болур. «Совет кыжанышкын» дугайында меге бодалдар-биле чажыртынган ол планнар Европа дипке стратегтиг байдалды улуу-биле өскертиринче, күштерниң ында тургустунуп келген деңзигүүрүн урээринче угланган планнар болур. Ындыг бодалдар буурап дужер ужурлуг. От-биле ойнап турарлар боттары күштүг-биле өрттенип болурлар. Тайбыңның дайзыннарының чимзениишкиннерин Совет Эвилели анаа-ла хайгаарап турбас, а бодунуң айыыл чок чоруун ынанныштыы-биле хандырар талазы-биле хемчеглерни ап чорудар — деп, Пресняның машина тудар заводунуң фрезеровщиги Ю. Чумичев медеглээн.

— Мен үш уруглуг мен. Олар кадык болгаш аас-кежиктиг өссүннер дээш күрүне сагыш салыышкынны үндүрген. Бистиң чуртувуста чаш урут бүрүзүнге тайбың дээрни, тайбың хүннү магадылап берген. Ындыг болганының ужурунда бис Совет Эвилелиниң чаа тайбың эгелекчи саналын ындыг ынаныышкын болгаш өөрүшкү-биле деткип турар бис. Ындыг болганда милитаристерниң чимзениишкиннерин болдурбас деп чугаалап турар бис!— деп, Астрахань областа Нариман районнуң «Тиилелге» колхозунуң челаачызы С. Абжалилов чугаалаан.

Крымның М. Горький аттыг областың үлегерлиг орус театрының ажылдакчыларының бодалын илеретпишаан, ооң кол режиссеру болгаш директору А. Новиков мынча дээн:

— Чаа совет эгелекчи санал быжыг тайбыңче орукту айтып турар. Чепсегленииишкинни дүжүрери дээш кым ёзулуг демисежип турарын, а Барыын Европаны ядролуг чепсектиң шыгжамыр чери болдурарынче, делегейни хоозуралдыг дайынның айыылынга таварыштырарынче кымның чүткүп турарын улустар база катап тодаргайы-биле бүзүрээн. Ол калчаалыг планнарга шиитпирлиг-биле удурланмышаан, бис моон соңгаарда тайбыңның херээн камгалаар бис.

(СЭТА).

Ниитиниң малының бажын өстүрери—чугула айтырыг

ХУУСААЗЫНДА ЧАЙЛАДЫР

Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң республиканың бүгү малчыннарынга, механизаторларынга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа ажылдакчыларынга чагаазы-биле таныжкаш, боттарында байдалды хандыр анализтеп, түңнелди кылганнар. Чагаада айыткан четпестерни болдурбас дээш тускай хемчеглерниң планын хүлээп алгаш, ооң күүселдезин боттандырып турар.

Амгы үеде хүннүң чугула айтырыы болур кыштаглаашкынче кичээнгейни угландырган. Бо чылын мал чеминиң быжыг баазазын тургузуп алыр дээш чүгле көдээ ажыл-агый ажылдакчылары эвес, харын районнуң албан организация, школа, тудуг болгаш өске-даа черлериниң ажылдакчылары, албан-хаакчылары калбаа-биле киришкен. Ооң түңнелинде район 8200 тонна мал чеми белеткээр планын 9449 тонна кылдыр күүсеткен. Мурнуку чылдарда ышкаш, Көп-Сөөк шынаазындан сиген, Мешкен-Хөлден кулузун кезер ажылды кышкы үеде чорударын планнаан. Ол ажылдаарже ноябрь төнчүзүнден эгелеп кирер.

Ниитизи-биле 73490 баш шээр мал 270, 8100 бода мал 48 коданга, а дөрт кезек черге 1200 чылгы мал кыштаар.

Чоокта чаа районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары ферма, бригадаларда кыштаглаашкынның эгелээнин, белеткелдиң байдалын хынаан. Ооң түңнелин улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң хуралынга чугаалажып сайгарган. Шээр мал кыштагларының 96 хуузу бүгү талазы-биле белеткеттинген. А бода мал кыштагларының 92 хуузу белен. Амгы үеде малчыннар кыштагларынче көже берген. «Бай-Тал» болгаш «Кара-Хөл» совхозтар кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын организастыг чоруткан.

Кыштагларның хөй кезиинде мал чеми чедиртинген болгаш сөөртүрүн ам-даа уламчылап турар.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир кыштаглаашкынны организастап турарында улуг четпестерни барын районнуң күүсекчи комитединиң хуралынга демдеглээн. Кыштагларда септеп, чедир кылыр үүрмек ажылдар ам-даа хөй. Малчыннар чурттаар 135 бажыңның 108-зи белен, 27 бажыңның соңгалары шилдеттинмээн, печкалары септеттинмээн.

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының малчыннары Серин Коой-оол биле Сеңгии Доржу Хертектин бажыңнарын мынчага дээр септеп кирбээн болуп турар. Малчыннар өгде олурар.

Ниитизи-биле шээр малдың 12, бода малдың 4 кажаазы белен эвезин хынаалдадан илерээн. Ылангыя «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының Даштыы-Арыгда инек кажаазының кыры дуглаттынмаан. Материал чогунга сылдап алгаш, ажылды саададып турары канчап-даа таарышпас. Найырал салбырының Дөң-Теректе инек кажаазының кээп дүшкен дээвиирин оожум темпилиг кылып турар. «Мурнакчы» совхозтуң төп инек фермазында септелге ажылдарын чаа эгелээн.

Кажааларның эжик-хаалгазын эдер, чылыглаар дээн ышкаш үүрмек ажылдар кайы-даа ажыл-агыйларда бар. Чамдык бригада, фермалар тептеринде кызыл-булуңнарның септелгезин ам-даа чедир кылдынмаан. Ниитизи-биле 15 кызыл-булуңнуң 7-зи белен. Өскелеринде үүрмек септелгелер, иштин дерип кылыр ажылдар ам-даа бар.

Суг сөөртүр 35 машинаның чүгле 13-ү, 12 кудуктуң чүгле 6-зы белен. Саваң болбаазырадып чымчадыр дериглер «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарда ажылдавайн турар. Кыштаг бүрүзүнде суг доскаарлары бар. Ынчалза-даа оларны чылыглаар ажылдар мынчага дээр чоруттунмаан.

Кыштаглаашкынның эгелеп турарында организас чок, чедир кылдынмаан хөй ажылдарның барын айыткаш, районнуң күүсекчи комитеди ол четпестерни чоокку үеге чедир бүрүн эдип кылгаш, илеткээрин ажыл-агыйларның удуртукчуларынга даскаан.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

Политиктиг өөредилге чоруп тур

УЛАМ ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

1979-1980 өөредилге чылы коммунистерниң болгаш кежигүн эвес активчилерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезинге харысалгалыг үе-чада болур. Чүге дээрге бо өөредилге чылы СЭКП-ниң XXV съездизиниң ажылдап кылганы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң программазын боттандырар дээш, В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 110 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бүгү чоннуң күш-ажылчы демиселиниң үезинде эртер.

Районнуң бүгү партия организацияларынга эрткен өөредилге чылының түңнелин үндүрген болгаш экономиктиг база политиктиг өөредилгениң организастаттынганында турган четпестерни ханы анализтеп, оларны чайладыр хемчеглерни ажылдап кылган. Ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунга экономиктиг өөредилгени районнуң ажыл-агыйларында организастап турарының болгаш чаа өөредилге чылында партия, комсомол чырыдыышкынының база экономиктиг өөредилгениң түңнелиниң дугайында айтырыгларны чугаалашкаш, СЭКП райкомунуң бюрозунга тускай доктааалдарны хүлээп алган. Олар өөредилгениң бүгү хевирлеринге деткимчени бээр ужурлуг.

Бо чылын районда 23 эге политиктиг школа, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир, 28 школа, теоретиктиг 17 семинар ажылдап турар. Өөредилгениң бо үш звенозунда 1630 ажыг кижи хаара туттунган, оларның 640 ажыы коммунистер. Экономиктиг өөредилгениң 80 школаларында 2030 кижи өөренип турар. Ажыл-агыйларда бактаап турар коммунистерниң 96 хуузу, бүдүрүлгеде ажылдап турар ажылчыннарның 70 ажыг хуузу боттарының политиктиг билиин, мергежилин бедидип турар. Өөредилгениң бүгү хевирлеринде 187 пропагандист хаара туттунган. Оларның хөй нуруузу хөй чылдарда ажылдаан дуржулгалыг эштер. Партия өөредилгезинде пропагандистерниң 73 хуузу дээди болгаш доостпаан дээди эртемниг, а комсомол өөредилгезинде быжыглаттынган пропагандистерниң 85 хуузу коммунистер. Бо өөредилге чылында чаңгыс «Тиилелге» совхозка безин пропагандист ажылга СЭКП обкомунуң чанында марксизм-ленинизм университедин дооскан дөрт кижи ажылдап турар.

Политиктиг, экономиктиг өөредилгениң шынары пропагандист-кадрларның чогаадыкчы ажылындан, билиг-мергежилиниң деңнелинден хамааржыр. Көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүр, тудуг черлериниң специалистеринден элээн хөй кижини бо өөредилге чылында пропагандист ажылынче хаара туткан бис.

Пропагандист ажылды солун утка-шынарлыг чорудуп турарларга М. Юндеш-оолду («Тиилелге» совхоз), Т. Намчылакты, Х. Моңгушту («Х Улуг хурал» совхоз), Б. Түметейни («Сукпак»), В. Егорованы (Кызылдың куш фабриказы), Н. Кононенкону («Көк-Тей» совхоз) хамаарыштырып болур.

Ленинчи теоретиктиг салгалга совет кижиниң сонуургалы улуг. Ынчангаш партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү хевирлериниң баштайгы кичээлдеринге «Ленинизм — бистиң үениң революсчу тугу» деп теманы организастыг бедик деңнелге өөренип эрткен.

Малчыннарның экономиктиг өөредилгезин дээштиг болдурарынче кичээнгейни күштелдирген. Бо ажылды «Х Улуг хурал» совхозтуң парткому (секретары Т. Намчылак) чогумчалыг организастап, ырак кыштагларда малчыннарның өөредилгезин бөлүк-бөлүктеп эрттирерин практикалап келген.

СЭКП райкомунуң бюрозунга пропагандистер семинарын эрттирериниң шынарын экижидериниң дугайында айтырыгны чугаалашкаш, чаа өөредилге чылында эрттирээ чогуур семинарларның планын балылаан. Партия райкомунуң харысалгалыг бүгү ажылдакчылары болгаш районда партия, комсомол чырыдыышкынының база экономиктиг өөредилге талазы-биле чөвүлелдерниң кежигүннери болгаш өске-даа актив чер-черлерге эрткилээн баштайгы кичээлдерге олурушканнар.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында совет кижилерниң угаан-медерелинге марксисчи-ленинчи мировоззрениени хевирлээри — идеология ажылының өзээ болур деп айыткан. Ону боттандырары-биле политиктиг чырыдыышкынның, экономиктиг өөредилгениң ажылының системазын тодаргай болдурары, өөредилгениң бүгү хевирлерин ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинче угландырары хүннүң чугула сорулгазы болуп турар.

О. ШИВИТ-ООЛ,

СЭКП Кызыл райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң ораланчызы.

АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРДЕ

Аңгыр-оол ирей Алаштың хоочун малчыны боор турганда болза, ооң оглу Шолбан-оол хойжу болурун бодавайн, механизаторнуң мергежилин шилип алган. Ынчангаш ол Балгазынның профтехучилищезин өөренип дооскан. 1965 чылда шериг албанындан халажып чанып келгеш, трактористээр болап турган. Ынчалзажок Шолбан-оол болунуң мергежилин солуур ужурга таварышкан. СЭКП Төп Комитединиң март (1965 ч.) Пленуму көдээ ажыл-агыйны, ооң иштинде мал ажылын шиитпирлиг кедүрериниң чугула сорулгазын салган соонда, Ооржак совхоз директорунга барган, мынча дээн:

— Мээн механизатор билиим мал ажылынга база херек дээрзинге чигзинмес мен. Бистиң совхозтуң экономиказының кол өзээ — мал ажылы болганда, мени хой кадарарынга киирип көрүңер, дарга.

— Шын-дыр, Шолбан. Сээң ачаң хоочун хойжу кижи болгай. Ынчалзажок ол кырааан-дыр. Ам ачаңның хойларын хүлээп алыр апаар-дыр сен — деп, директор дорту харыылаан.

...Он дөрт чыл бурунгаар Ооржак төрээн совхозунуң 35 хоюн малдаары-биле хүлээп алган. Баштайгы удаазында, 1966 чылда, ооң көргүзүү — чүс хойга онааштыр 86 хураган болган. Ол — аныяк малчынга багай эвес көргүзүг. Ынчалзажок Ооржак аңаа ындыг-ла таарзынмаан. Мурнакчы хойжуларның, хамыктың мурнунда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Чыртай-оолович Ооржактың байлак дуржулгазын кичээнгейлиг өөренип, бодунуң ажылынга ажыглап эгелээн. Дуржулгалыг хойжуларның арга-сүмелерин, тускай эртемниглерниң айтыышкыннарын чиге-биле күүседип турган. Ынчангаш ооң көргүзүглери чыл келген түдүм улам-на бедип келген. Онгу беш чылдың баштайгы чылында чүс хойга онааштыр 98 хураганны, ооң дараазында — 100-тү, 1978 чылда — база чүстү, а бо чылын — 102-ни мендн доруктурган.

Шолбан-оол Аңгыр-оолович ам дуржулгалыг малчын. Ону чаңгыс чер-чурттуглары чоргаарал болгаш хүндүткел-биле адап турар.

Чыл бүрүде бедик көргүзүглерниң «чажыдын» чугаалап бээрин дилээримге, ол мынча диди:

— Чажыт-даа чүү боор. Хамыктың мурнунда кижи онааштан ажылынга бедик харысалгалыг, аңаа чүрээниң ханызындан бердинген ынак болурунда-дыр. Оон башка эки түңнел кажан-даа чедип алдынмас.

Шолбан-оол Аңгыр-оолович ажылынга харысалгалыг болгаш, кыштаглаашкынга эң-не хынамчалыг белеткенир. Малдың чайгы, күскү семиртилгезин чыл санында эки чорудар. Хойларның болгаш хураганнарның кажааларын, чурттаар бажыңның чазын-на бүрүн септээн, ында он беш тонна өлекти белеп каан. Малды кыштаан хүр-менди ажырарының эң чугула негелдези — быжыг чем-суурну тургузары дээрзин барымдаалааш, бо чылын бодунуң күжү-биле 41 тонна сигенни кескеш, кыштаагда чедирип алган. Ооң чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап турарының «чажыды» ол-дур. Малдың чеми четчир, кажаа-хораа чылыг турда, кандыг-даа кыш малчын кижиге коргунчуг эвес.

— Ниитиниң малының камгалалын, кадагалалын үндезини-биле экижидер дугайында СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү малчыннарга, механизаторларга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа ажылдакчыларынга чагаазы — чогуур үезинде хүлээп алдынган чугула документ-тир. Бисте бар четпестерни, оларны ажып эртериниң оруктарын ында бирден бирээ чокка тодаргай айыткан-дыр — деп, Шолбан-оол Аңгыр-оолович чугаалап турар.

Д. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: хойжу Ш. Ооржак.
А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

Шиитпирни боттандырар

Чоокта чаа СЭКП Тес-Хем райкомунга районда партия эге организацияларының секретарьларының хуралы болган. Аңаа «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын тес-хемчилер амыдыралда канчаар боттандырып турарын чугаалашкан. СЭКП райкомунуң бирги секретары П. Т. Дамба-Хуурак чүве чугаалааш, идеология ажылдакчыларының Москвага болуп эрткен Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга М. А. Сусловтуң илеткелин чон ортузунга калбак-биле таныштырары чугула дээрзин айыткан. Аңаа холбаштыр идейполитиктиг кижизидилге ажылының талазы-биле партия организацияларының секретарьларын болгаш пропагандистерни хаара туткан семинарларны айда бир удаа эрттирерин планнаан.

Ук семинарларга дыңнаар илеткелдерниң тематиказын болгаш лекторларны тодараткан. Баштайгы үш семинарларның кол илеткелчилери партия райкомунуң секретарьлары П. Т. Дамба-Хуурак, С. С. Куулар болгаш СЭКП райкомунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи Л. С. Нурзат олар болган.

Семинарларга политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге талазы-биле айтырыгларны сайгарып көөрүн дугурушкан. Дуржулгалыг пропагандистер Л. Караоол, Д. Оюн, М. Доңгак оларның дуржулгазын өөренирин планда киирген.

Т. КУНГА.

МААДЫР-ИЕ ДЕПУТАТ

ЧУРУКТА: Маадыр-ие Шакархотун Додалишоева бодунуң он чеди уругларының эң бичиилери-биле. Шакархотун Хорогтуң область типографиязында өрүкчү боор ажылдап турар. Ол коммунисти улус депутаттарының Хорог хоорай Совединге депутат кылдыр соңгаан.
К. МУМИНШОЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ШЫНАРЛЫГ СЕПТЭЭР

Республиканың ажыл-агыйлары күскү хову ажылдарын доосkaш, машина-техниканы часкы ажылдарга белеткеп эгелей берген. Статистика эргелелиниң ноябрь 1-де медээзин ёзугаар алырга, совхозтар ниитизи-биле 661 тракторну септеп кылыр. Амга чедир 88 трактор кылдынган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 16 тракторну чедир септевээн.

Тракторлар септелгези Бай-Тайга районда эки чоруп турар. Ында кылза чогуур 21 тракторнуң 10-ун септээн. Өвүрнүң механизаторлары 15 трактор септээр планын 26,7 хуу чедир күүседип бергеннер. Каа-Хем — 17, Таңды — 18, Улуг-Хем — 18 тракторларны тус-тузунда септегилээш планнарын 17,6-дан 21,3 хуу чедир боттандырып алгылаан.

Кызыл район 64, Чөөн-Хемчик — 118, Тожу — 9 трактор септээр планныг. Ындыг-даа болза ук районнарның чаңгыс-даа ажыл-агыйы септелгеже ам-даа кирбээн. Үе ам-даа хөй дээр хөөнге алзып, совхозтарда инженер-техниктиг ажылдакчылар тавааргап олурар болза, септелгени саададып болурлар. Бо чугула ажылды дарый эгелээри күзенчиг. Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары септелгеже организастыг кирбээн. Район септезе чогуур 66 тракторнуң чүгле ийизин кылып алган. Ол тракторларны «Өөк» совхозтуң механизаторлары септээн болуп турар. Арткан ажыл-агыйлар септелгени эгелевээн.

Республиканың чамдык совхозтары септелгеге кирзе чогуур тракторларның 50—58 хуузун кылып алгылаан. Оларга Тес-Хемде «Чодураа», «Тес-Хем», Таңдыда «Россия», Каа-Хемде «Бурунгаар», Мөңгүн-Тайгада «Мөген-Бүрең» совхозтар хамааржыр. Бай-Тайгада «Мурнакчы» совхоз дөрт тракторну бүрүн септээш, планын 80 хуу күүседип алган. А «Кара-Хөл» совхоз планын 150 хуу боттандырган.

Келир часкы тракторну белеткээри-биле кады чүък машиналарын септээрин ажыл-агыйлар чорудуп турарлар. Ол-ла медээ ёзугаар республика 515 автомашина септээр планныг. Ам 67-ни кылып, планын 13 хуу күүсеткен. Автомашиналар септээр планын Каа-Хем район 20,3, Улуг-Хем — 21,2, Бай-Тайга — 32,4, Барыын-Хемчик — 37,5 хуу боттандырган. Бо ажылче Чөөн-Хемчик, Тожу, Кызыл, Бии-Хем, районнарның совхозтары кирбээн. Чүък машиналарын септээриниң планын «Ак-Чыраа» совхоз 40, «Тээли» — 50, «Бурунгаар» — 50, «Хемчик» — 60, «Шекпээр» — 66,7 хуу күүсеткилээш, өске ажыл-агыйлардан эки түңнелдиг болуп турар. «Бүрен», «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Торгалыг», «Кызыгаар», «Тес-Хем» совхозтар чүгле чаңгыс-чаңгыс чүък машиналары септеп алгылаан болуп турар.

Кыш бодунуң долу эргезинче кирген. Ындыг болганда мал чеми сөөртүр ажылдар үзүктелбейн үргүлчүлээр апаар. Орта хөй санныг автомашиналар, дугуйлуг тракторлар база өске-даа техника киржири билдингир. Ону барымдаалааш, техника септелгезин бедик темп-биле чорудуп, ооң шынарын экижидеринче кол кичээнгей салыры — совхозтарның кол инженерлериниң болгаш техниктиг ажылдакчыларының сорулгазы болур.

Бистиң корр.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ УЛАНЧЫЗЫ САЛЫМЫМДА

Шынап-да феодализмниң эрии-шаажызын эктинге чүъктеп алгаш, Эрзин, Тестиң унунга, байларга эштенчилеп чораан ядыының ядызы араттың оглу мен. Чүгле Октябрь революциязының ачызында хосталган араттың оглу мен. Октябрь революциязы эвес болза, бурунгу өгбелеримниң салымы ышкаш, эштенчи хелечиктен өскээр үнер салым меңээ турбас.

Октябрьның тугунуң адаанга, чаа үеде төрүттүнген болгаш чонум-биле бир дөмей, чаа чурттаалганы тургусчур эргелиг болдум. Башкының ортумак-даа, дээди-даа эртемин улуг ыравайн республикамга чедип алган мен. Ол дээрге Совет чурттуң сайзыралы-биле деңге өзүп келгенимниң херечизи. Улус чырыдыышкынының херээнге 36 чыл киржип келдим. Кошкун чоннуң колхозтажып каттыжарының-даа херээнге хире шамым-биле туржуп, партия организациязының секретарынга ажылдап турдум.

Бодумнуң билиимни, күжүмнү үндүрүп чорааш, өөредип кижизидип каапкан оң-оң, чүс-чүс өөреникчилерим-биле бо хүннерде кады ажылдап, чурттап чоруурум өөрүшкүнү болгаш чоргааралды берип турар.

Эш-өөрүмнүң ажы-төлүн өөредип кижизидери-биле кады бодумнуң оолдар, кыстарымны өөредип, чоннуң херээнге бердинген кыллыр кижизидип чор бис. Улуг уругларым тус-тус дээди эртемни чедип алгылаан, улус ажыл-агыйының шугумунда ажылдап чоруурлар. Оон бичелери ийи кижи Красноярск, Омск хоорайларында дээди өөредилге черлеринде өөренип, чоокку келир үеде мал эмчизи, товаровед болурунга белеткенип турарлар. Оларның өөредилгезинге, сагыш-сеткилдиг болгаш материалдыг деткимчезин болдурары-биле көргүзүп турар бис. Эң биче ийи кижи школада өөренип турар.

Соолгу чылдарда бодумнуң кадыым кошкаш, чааштыг дузаламчыны көрүп, курортка барып эмнедир путевкаларны ап келдим. Мынчангаш кадыым катап тургустунуп, сагыш-сеткил кедүрүлүп кээп, чоннуң херээнге киржип чор мен. Бо бүгү дээрге Октябрь революциязының ачы-хавыязы-дыр.

А. ДАМДЫН,
пенсионер.

Эрзин район.

САТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Салган сорулгазын чедип алыр дээш кызымак ишчи кижилерге коммунист Даваалаң Шалдаң-оолович Сатты хамаарыштырып болур. Ол — «Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга салбырында өшкү кадарчызы. Мурнакчы өг-бүле Чараш биле Даваалаң Саттар малдың чаш төлүн өстүрериниң ёзулуг мастерлери. Олар малчыннап келген үезиниң дургузунда багай эвес ажылдап келген.

Ажыл-ишчи өг-бүле бо чылын 20 тонна сигенни белеткээш, кыштаанда чедирип алган. Социалистиг чарышка Чамзырың Ооржакты кыйгырааш, ону ашкан. Даваалаң Сат бо чылын чүс өшкүденне 111 анайны камгалап, бир башка онааштыр 760 грамм дүктү кырган.

Даваалаң биле Чараш — хөй уругларның ада-иези. Олар 13 уругну өстүрүп, кижизиткен. Оларның уруглары эртем-билиг чедип ап, тускай чурттап чорүй барганнар.

Саттар кыштааның септелгезин доозуп алгаш, ам ында хонуп алганнар.

С. ТЮЛЮШ.

Чөөн-Хемчик район.

Суурувус аян-шинчизи

СУЛАРААН

Чурттап турар суурунуң чаагайжыттынган, арыг-шевер турарын кижи бүрүзү күзээр. Чер-чер Советтери соолгу чылдарда чаагайжыдылга айтырыынче чугула кичээнгейни угландырып келген. Ынчангаш республиканың хоорай, суурлары чыл санында улам-на аян-шинчилиг апар чыдар.

Самагалдайның чурттакчылары суурун арыг-шевер чаагайжыттынган тургузаар дээш чыл санында ооң кудумчуларынга тарымал үнүштерни олуртуп келген. Ол талазы-биле ажыл бо чылын суларaан. Эрткен чазын, бо күзүн суур чаагайжыдылгазынга көскү ажыл кылдынмаан. Ажаалда, суггарылганың четпезинден Советская кудумчузунда тараан ыяштар кургап калган.

Мооң мурнунда чылдарда чаагайжыдылга ажылы черле эки шиитпирлеттинип турган чүве болгай. Эң эки чаагайжыттынган агитквартира дээш социалистиг чарышты чарлаан турган. Ам ол дугайында чугаа дыңналбастаан. Көдээ Совет суурнуң чаагайжыдылгазын кичээнгейге ап, келир чазын ону херек кырынга план ёзугаар чорудар боор.

К. КУУЛАР.

ВЬЕТНАМЧЕ ЧОРУДАР ЧҮЪКТЕР

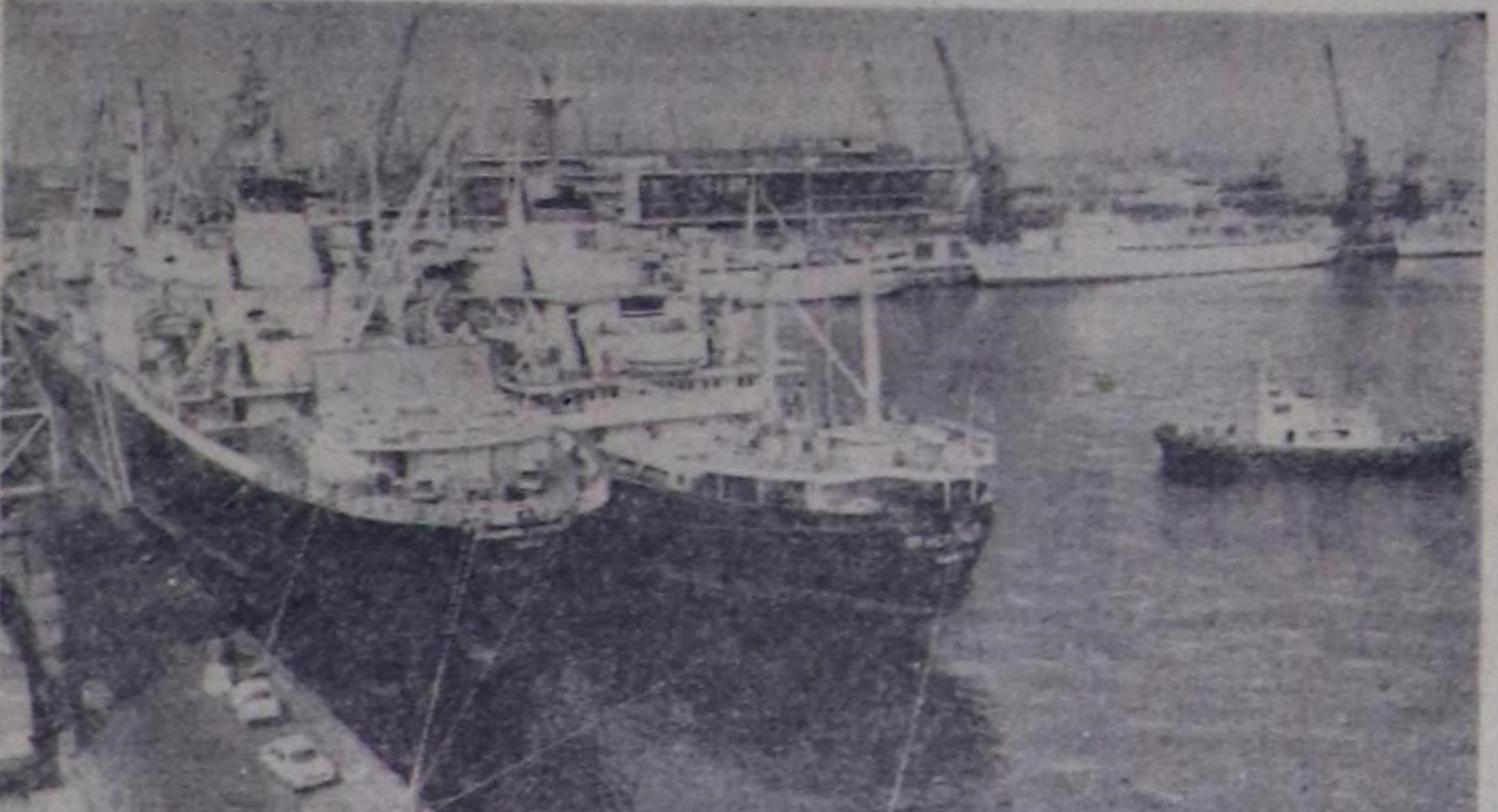

УКРАИН ССР. Одессаның далай портунда чүдүрер-дүжүрер ажылдар талазы-биле бирги районнуң ажылчыннары «Вьетнамга чүъктер чедирер судноларны эң эвээш үе-шакта чүдүрер» деп девизтиг ажылдап турарлар. Одесса — Хайфон шугумунуң судноларынга тускай өртээлди тургускан.

ЧУРУКТА: Одессаның далай порту.

И. ПАВЛЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Хожудап турарлар чок ажылдаар

ТҮҢНЕЛДИИН БЕДИДЕР

Ростов областың партия организациязының ажылының дуржулгазы бистиң республикада нептерээн. Ростовчуларның «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп кыйгырыын СЭКП Төп Комитеди деткээн болгаш ол талазы-биле тускай доктаалды хүлээп алган болгай. Ол үнелиг эгелээшкинни республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери деткип, боттарында ажыглап турар.

Кызылдың тууйбу заводунда он бир бригада аразында социалистиг чарышты ажылдап турар. Чыл эгезинде бүдүн чылдың социалистиг чарыжының негелдезин тургускаш, ону боттандырарын багай эвес организастап турар. Чарышты организастаарда заводтуң профэвилел организациязы бригада бүрүзүнүң онзагай байдалын барымдаалап, материалдыг болгаш моральдыг шаңнал-макталдарны ажыглап келген.

Социалистиг чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп, мурнакчы бригадаларны, ажылчыннарны шаңнап-мактап, оларга күш-ажылчы алдар тугун тураскаадып көдүрүп, хүндүлел самбыразынга киирип турар. Ажылчыннарның сонуургалын бедидеринге оларның ортузунда организастаттынган чарыш, моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкинниң хевирлери база эвээш эвес рольдуг болуп турар.

Хептекчилер бригадаларының аразындан бирги черни алганнарга шилчиир вымпел-биле кады сезен рубльди, а тууйбуну өрттедиринге белеткээр болгаш белен тууйбуну чыып белеткээр бригадалардан тиилекчилерге үжен, механиктиг цехтиң септекчилериниң, чолаачылар, трактористер болгаш экскаваторщиктер аразындан тиилекчи болганнарга — 20, чарыштың бүгү-ле негелделеринге дүүштүр тиилекчи болган ажылчыннарга — 10 рубль шаңналды тыпсырын негелдеде айыткан. Чарыш түңнелин үндүрүп тура, чүгле план күүселдезин эвес, ажылчын бүрүзүнүң техниктиг ажыл-чорудулганың дүрүмнерин, бүдүрүлгениң культуразын, ажылдаар черинин арыг-шеверин, хөй-нииттиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун канчаар күүседип, аңаа кандыг хамаарылгалыын, заводтуң хөй-нииттиг ажылынга киржилгезин барымдаалап турар.

Онгу беш чылдың дөрткү чылының бо үезинге чедир хептекчилер бригадазындан коммунист А. А. Мокиановка удурткан бригада мурнунче кымны-даа эрттирбейн келген. Октябрь айда ооң бригадазы планын 103,7 хуу күүсеткеш, бирги черни ап, хептекчи бригадалардан тиилекчи болган. Белен болган тууйбу чыып белеткээр бригадалардан Д. Иргитке удурткан бригада тиилекчи боор, планын 110,2 хуу күүсеткен. Тууйбуну өрттедиринге белеткээр бригадалардан Н. Чихачеваның бригадазы мурнуку одуругже үнген. Ол бригада октябрьның үлүүн 106,9 хуу күүсеткен.

Бригадалар, звенолар болгаш тус-тус ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты организастаарынга ында профэвилел организациязындан аңгыда партия организациязы улуг үлүг-хуузун киириштирип турар.

— Бүдүрүлге хуралдарының кижизидикчи ролюн улам күштелдирип, мурнакчыларның арга-дуржулгазын аңаа чугаалажып, хожудап турарлар чок ажылдаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылып турар бис.

Ростовчуларның «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкинин бистиң коллективтиң ажыл-ишчилериниң сонуургалын хайныктырган. Ынчангаш ол талазы-биле хемчеглерни чогаадыкчы арга-биле дилеп тып, хожудап турарлар чок ажылдаар дээш социалистиг чарышты улам дээштиг организастап турар бис. Ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче, оларның культурлуг дыштаныылгазынче кичээнгейни кошкатпайн турар бис — деп, ажылчын комитединиң даргазы Г. И. Ястремская чугаалап турар.

Шынап-ла ажылчыннарның культурлуг дыштаныылгазы мында багай эвес организастаттынган. Чыл эгезинден бээр дыштаныылга кежээлерин беш удаа эрттирген. Кышкы үеде Тайга станциязынга массалыг хаактааашкынны, хоорай даштынга арыг агаарга дыштаныылганы чайгы үеде багай эвес организастап келген. Элээн хөй ажылчыннар курорттарга, дыштаныылга бажыңнарынга дыштанып, кадыкшылын экижиткен.

Онгу беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын хуусаазындан эрте күүседир дээш тууйбу заводунуң коллективи бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Электри энергиязын, кывар-чаар, одаар чүүлдү, чиг-эттиг камнап тургаш, чылда 6 млн. кезек тууйбу бүдүрер планын бо чылдың декабрьның 28-ке чедир күүсетпишаан, пландан ажыр 170 мун кезекти бүдүрерин, 1978 чылга деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2,4 хуу бедидер дээн хүлээлгезин күүседири дээш заводтуң ажылчыннары бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар.

В. САТ.

«Шынның» корр.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 260 «Шында»).

Анчимаа Балбыровна **Маады** — пенсионер.

Билче Сандановна **Маады** — пенсионер.

Дыртыы Енданович **Маады** — пенсионер.

Лариса Тимофеевна **Маады** — пенсионер.

Очур Миндирьянович **Маады** — пенсионер.

Севильбаа Дыртык-ооловна **Маады** — пенсионер.

Севильжик Ензакович **Маады** — пенсионер.

Ирина Захаровна **Маненникова** — ажылчын.

Норжатпаа Салчаковна **Монге** — пенсионер.

Салчак Бажендеевич **Монге** — ажылчын.

Балдан Мончун-оолович **Моңгуш** — пенсионер.

Татьяна Афанасьевна **Моңгуш** — пенсионер.

Мария Филипповна **Непомнящая** — пенсионер.

Анай Ыйпантоевна **Ооржак** — ажылчын.

Окумаа Дамбаевна **Ооржак** — пенсионер.

Анна Чузунчуковна **Отпал** — пенсионер.

Тазибел Кувендеевна **Оюн** — пенсионер.

Анисья Матвеевна **Плахута** — ажылчын.

Дарыймаа Даваевна **Салчак** — пенсионер.

Барыймаа Даваевна **Салчак** — пенсионер.

Кара-кыс Меленовна **Самбу** — пенсионер.

Маады Нустурович **Самбу** — пенсионер.

Маады Носык-оолович **Саназа** — пенсионер.

Маады Сюрюнкараевич **Седенбиль** — пенсионер.

Полина Николаевна **Сизина** — пенсионер.

Мария Денисовна **Симакова** — пенсионер.

Чолдак-Кара Монгушевна **Суван** — пенсионер.

Константин Семенович **Сугораков** — ажылчын.

Фекла Ивановна **Сугаракова** — пенсионер.

Бартына Чичибейевна **Тактал** — пенсионер.

Татьяна Ивановна **Тамарских** — пенсионер.

Матрена Петровна **Трегубова** — пенсионер.

Нина Алексеевна **Трубицина** — пенсионер.

Валентина Максимовна **Фисенко** — пенсионер.

Василий Тимофеевич **Чибаров** — пенсионер.

Сиринмаа Шадыраевна **Чооду** — пенсионер.

Маады Назыновна **Шагдыр** — пенсионер.

Клавдия Ивановна **Шаламова** — пенсионер.

Мария Степановна **Шилова** — ажылчын.

Анна Анзыевна **Шойлаа** — пенсионер.

«Кызыл тараачын» совхоз

Елизавета Григорьевна **Астафьева** — улуг зоотехник.

Анна Лукиничина **Белослудцева** — ажылчын.

Кыргыс Балчыровна **Бичен** ажылчын.

Агрипина Никифоровна **Джабарова** — ажылчын.

Василий Тихонович **Добарин** — ажылчын.

Кара-кыс Маадыевна **Дончун-оол** — ажылчын.

Константин Сергеевич **Кречетов** — ажылчын.

Надежда Артемьевна **Козлова** — нормировщик.

Шырап Доктуг-оолович **Кужугет** — ажылчын.

Валентина Алексеевна **Кунаева** — кадрлар килдизиниң инспектору.

Көк-кыс Сатпаевна **Оюн** — ажылчын.

Дмитрий Михайлович **Скрипкин** — директорнуң оралакчызы.

Екатерина Максимовна **Толстикова** — ажылчын.

Васса Андрияновна **Федюхина** — ажылчын.

Василий Алексеевич **Ширнин** — ажылчын.

Ефросинья Петровна **Щеголева** — ажылчын.

Маады Тырышкаковна **Эник-оол** — ажылчын.

«Өөк» совхоз

Байыр-оол Хулбузекович **Байкара** — пенсионер.

Парыймаа Борисовна **Барыска** — пенсионер.

Степан Тихонович **Григорьев** — пенсионер.

Ефросинья Васильевна **Гуполова** — пенсионер.

Мария Ивановна **Дамдын** — ажылчын.

Кертик Сандановна **Дамчат-оол** — ажылчын.

Андрей Черликпенович **Даржаа** — пенсионер.

Уйнукай Көпулаевна **Даржаа** — пенсионер.

Кара-кыс Ламаевна **Доңгак** — ажылчын.

Вера Григорьевна **Иваненко** — пенсионер.

Матрена Ефимовна **Карашупова** — пенсионер.

Иван Конкожикович **Көлбак** — пенсионер.

Анна Федоровна **Куклина** — пенсионер.

Дыкыкай Көлупаевна **Мартый-оол** — пенсионер.

Кушкаштаар Базыр-ооловна **Моңгуш** — пенсионер.

Александра Тамдакаевна **Партнаа** — пенсионер.

Анастасия Алексеевна **Резаева** — пенсионер.

Баир Шангыштаевна **Саган-оол** — пенсионер.

Ирина Селиверстовна **Сергеева** — пенсионер.

Анна Ивановна **Суханова** — пенсионер.

Маады Чолдак-оолович **Тоспан** — пенсионер.

Шивит Ивановна **Тутжу** — пенсионер.

Анна Ивановна **Ускова** — пенсионер.

Михаил Тувей-оолович **Чимби** — пенсионер.

Сюрюн Селикеевна **Чимби** — пенсионер.

районнуң албан черлери

Анна Григорьевна Дубакова — РОВД-нин таңныыл камгалал черинин контролёру.

Мария Дмитриевна Леликова — РОВД-нин таңныыл камгалал черинин контролёру.

Анна Васильевна **Селина** — Шушь 8 чыл школазының башкызы.

Ульяна Яковлевна **Лихненко** — Тураннын № 1 школазының башкызы.

Устинья Федоровна **Иванова** — Туран хоорайда пенсионер.

Владимир Михайлович **Немкин** — Туран хоорайда пенсионер.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

«ҮТКА 25 чылы» совхоз

Намзырай Бузулоевич **Белек** — ажылчын.

Монгуш Байырович **Борбак-оол** — ажылчын.

Ховалыг Биче-оолович **Дамбай-оол** — ажылчын.

Ховалыг Чүльдумович **Доржукай** — ажылчын.

Елизавета Ефимовна **Ильина** — ажылчын.

Степан Намчылович **Маадыр-оол** — ажылчын.

Сандак Хууракович **Моңгуш** — ажылчын.

Лодай Чунгенович **Ховалыг** — пенсионер.

Кыргыс Агбаевич **Шожут** — ажылчын.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң 586 дугаар КМК-зы

Таисия Михайловна **Белева** — пенсионер.

Андрей Климентьевич **Бужинский** — ажылчын.

Михаил Санчатович **Дөңгүр-Сарыг** — пенсионер.

Степанида Ивановна **Мишина** — кассир.

Ындыр Деликович **Тулуш** — пенсионер.

«Күш-ажылдың хостуу» совхоз

Ксения Григорьевна **Базыр** — пенсионер.

Роман Макарович **Железкин** — ажылчын.

Садыы Дондойевна **Моңгальби** — ажылчын.

Үрбүн медпунктузу

Светлана Шаравиевна **Койгутбан** — санитарка.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1979 чылдың октябрь 29.

ӨӨРЕДИГЛИГ БОЛГАН

Чоокта чаа республиканың хамааты камгалал курстарынга Кызыл хоорайның бүдүрүлге болгаш албан организация черлериниң хамааты камгалал талазы-биле штабтар даргаларының ийи хонук семинары болуп эрткен.

Ол семинарга хамааты камгалалының талазы-биле тайбың үеде баш удур кылып чорудар хемчеглерниң планнаашкыннарын болгаш чоруттунган ажылдарның үнезин канчаар тургузуп, оларны моон соңгаар улам күштелдирериниң талазы-биле салдынып турар чаа сорулгаларны тодаргайы-биле чугаалашкан.

Аңаа тус-тус организацияларның төлээлери боттарының кылып чорудуп турар ажылдарының дуржулгазын солчуп, янзы-бүрү документилерни практика кырынга кылып, долдуруп өөренмишаан, боттарының ажылынга моон соңгаар негеттинер практиктиг дузаны оон алганнар.

Организацияның онзагай байдалын барымдаалап, аңаа дүүштүр янзы-бүрү документилерни план ёзугаар тургузарынга хоорайның № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң төлээзи И. Д. Оюн шылгараан.

Семинарга ол-ла темалар талазы-биле теорияның болгаш практиктиг кичээлдерни хамааты камгалал курстарының башкызы В. Д. Симаков бедик деңнелге эрттирип, семинарның киржикчилеринге улуг дузаны чедирген.

К. ОЮН.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЧАВЫРЛЫЫШКЫНГА ТОДАРГАЙ САЛЫЫШКЫН

— Берлинге ГДР-ниң 30 чылын байырлап турда, Леонид Ильич Брежневтиң чугаалаан саналдары кандыг-даа чигзиниг чокка дидим болгаш шиитпирлиг базым, чавырылдырыышкынның болгаш черге тайбыңны хандырарының херээнге тодаргай салыышкын болур — деп, ПМА-ның корреспондентизи-биле беседага Испанияның сураглыг финансизи болгаш хөй-нииити ажылдакчызы, «Испания — ССРЭ» ниитилелди тургузарының инициаторларының бирээзи Хуан Гарригес Уолкер медеглээн.

Ол чугаа болгаш ында салдынган айтырыглар Барыын чүктүң политиктиг ажылдакчыларынга ёзулуг-ла хенертен болган чүүл болур болгаш бөө чепсекти эңдере бүдүреринге сагыш човап турар бүгү делегейниң кижилериниң улуг ханы сонуургалын болдурган.

Чаңгыс талалыг ындыг шиитпирни Совет Эвилелиниң хүлээп алганы ону онза ужур-дузалыг болдурган. Ол шиитпир Европага чавырылдырыышкынның берге айтырыгларынга, Л. И. Брежневтиң чугаалааны ышкаш, хөөзүн чугаадан ажыл-херекче өске чурттарның шилчип кирерин хүлээндирген.

Совет удуртукчунуң чугаазы Испанияга онза ужур-дузалыг деп санаар мен: бодунуң девискээринде ядролуг чепсек чок чурттарга удур Совет Эвилели ядролуг чепсекти ажыглавас деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары медеглээн.

Л. И. Брежневтиң чугаазы объективтии-биле шылгараңгай ужур-дузалыг деп түңнелинде чугаалаксай-дыр мен. Ынчангаш ону испан улус болгаш Испанияның политиктиг ажылдакчылары улуг сеткил ханыышкыны-биле уткаан.

Г. ГОЛОВЯТЕНКО,
ПМА-ның тускай корр.

Мадрид.

ВИА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, Кыдат ВСР-ниң тускай догуннаан чөрүүн болгаш девискээриниң бүдүн чөрүүн үрээрин уламчылап турар. Ноябрь 4-те Хатуен можуга артиллерияның болгаш минометтарның үр боолаашкынының соонда кыдат шериглерниң улуг отряды вьетнам девискээрже шургуп кирген. Вьетнам чепсектиг күштер чөңгээлекчилерге төлептиг ойтур шавыышкынны бергеннер.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛ-БИЛЕ

НИКОСИЯ. (СЭТА). Чепсегленишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүн дүжүрериниң херээн бурунгаарладырынче угланган кандыг-даа инициативаларга деткиишкин илергейлеттинген резолюцияны Кипр Республиканың төлээлекчилер палатазы (парламентизи) чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

ОСЛО. Парламент бажыңының чанынга аш чарлаан лопарьларның чыскаалын норвег полиция тарады ойлатчан. Сөңгү Норвегияда оларга хамаарышкан черлерден күш-биле өскээр көжүргенинге олар удурланганнар.

Чыскаалганнарны тарады ойладырынга аъттыг полицияны ажыглаан. (чурукта).

АП—СЭТА-ның телефотозу.

Акы-дуңмалышкы партияларда

Л. К. ПРЕСТЕСТИҢ ЧУГААЗЫ

БРАЗИЛИА. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төөгүлүг болгаш делегейге ужур-дузазы болза оон тиилелгезиниң түңнелинде кижини кижи мөлчүүрүнден хостуг ниитилелди тургузарынга кижи төрелгетенге оруктү ажыткан ажылчы чоннарның делегейде баштайгы күрүнезиниң тургустунуп келгени болур деп, Бразилияның Компартиязының (БКП-ниң) ТК-зының Чиңгине секретары Луис Карлос Престес медеглээн.

Совет улустуң маадырлыг күжениишкиннериниң ачызында ССРЭ кижи төрелгетенни нацизмниң кулданыышкынының айыылындан чайладып шыдаан күчүлүг күрүне болу берген деп аңаа болган парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, ол онзалап демдеглээн. Амгы үеде Совет Эвилели ёзулуг хосталга, тайбың болгаш социал дептилге дээш демисежип турар бүгү улустарның чөлеңгиижи болу берген. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи политиказының ачызында бистиң планетавыс 30 ажыг чыл дургузунда чаа дайынны билбейн келген. Чүгле ССРЭ болгаш социалистиг өске чурттар империализмниң халдаашкынын соксадып шыдаар деп, Л. К. Престес онзалап демдеглээн.

Делегейде, оон иштинде Латин Америкада хосталгалыг шимчээшкинниң өскенин демдеглээш, хөгжүп орар чурттарның байлактарын кам-хаайыра чокка үптеп турар националдар аразының монополиялары бүгү улустуң кыленнээшкининиң кыптыгып үнүп келиринден корткаш, амгы үеде кажар аргаларны хереглээринче болгаш чамдык дужуп бериишкиннерни кызырынче албадаткан деп, Л. К. Престес чугаалаан.

Бразилияда политиктиг келдередилгени чорутканы болза бистиң улузувустуң чугула тиилелгези болур деп, ол онзалап демдеглээн. Хүннүң айтырыында коммунистерниң ажыл-чорудулгазын болгаш ажылчы чоннарның боттарының эргелери дээш демиселин хорул турар реакцылыг хоойлуларны күш чок болдурар дээш демиселдин сорулгазы туруп турар. Америк империализмниң чуртта нептередип турары антикоммунистиг кампанияны Л. К. Престес буруу шапкан.

Бразилияга демократтыг хосталгалар дээш демиселге бүгү оппозистиг күштерни сырый каттыштырарының онза чугулазын БКП-ниң удуртукчузу онзалап демдеглээн.

Г. ХОЛЛДУҢ ЧҮҮЛҮ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Компартиязының Чиңгине секретары Г. Холлдуң Вашингтоннуң шериг политиказын шүгүмчүлээн чүүлүн «Дейли уорлд» солун парлаан.

Өзүп турар милитаризация болгаш дайынга белеткел амгы үеде шынап талазы-биле чаа болгаш улуг айыылдыг шинчилиг болу берген деп, ол чүүлде айыткан. Индий океанда америк шериг-далай күштерин өстүрүп турары улуг айыылдыг апарган, Кариб бассейнинде америк шериг күштерин дөгеп турары болза канонеркалар дипломатиязының үлегер-чижээ болур. Пентагоннуң бюджедин 40 млрд. долларга өстүргени чаа улуг айыылдыг уржуктарлыг болур. Ол болза чүнүң-даа мурнунда америк улустуң амыдырал деңнелинге халдаашкын болур.

Европага 600 чалгыныг ракетаны болгаш «Першинг-2» ракеталарны тургузарының планы болза барыын-европейжи чурттарның улустарының амыдыралынга дөрт кыжаныышкынны тургузуп турар эң-не айыылдыг оралдажыышкын болур деп, АКШ-тың Компартиязының Чиңгине секретары онзалап демдеглээн. Кыдатка болгаш Японияга боо-чепсек садарын күштелдиргени дайынга белеткелди чаа чадаже кедурүп үндүрген.

Кайызы-даа айыылдыг боор турар бо бүгү хөделиишкиннер АКШ-тың империализминиң агрессчи дайыннарны кыпсып үндүреринче угланган калбак кампаниязының чарылбас кезээ болур. Дайынче угланган ол базымнар Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске чурттарның удуртукчуларының хөделиишкиннеринге болгаш медеглелдеринге шуут удурланыышкак деп, оон ыңай Г. Холл бижээн.

ГДР-ниң девискээринден 20000 солдатты болгаш 1000 танкыны чаңгыс талалыг үндүрериниң дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң төөгүлүг саналдары болгаш чаа ракеталарны тургуспазынга бир эвес империалистиг чурттар чөпшээрежир болза ССРЭ-ниң барыын районнарында ортумак ыраккшылдыг ядролуг ракеталарның санын кызырар дээн оон аазашкыны болза чижеглээр чүве чок базым болур. Ол болза дидим базым-дыр. Ол базым дайын айыылын кажандаа чок кылыр чорудулганың эгези боор болур. Ийи күрүнениң — империалистиг АКШ-тың болгаш социалистиг ССРЭ-ниң хөделиишкиннерин бүгү делегейде хөй миллион кижи деңнеп турар. Оларның бирээзи дайын оруу-биле чоруп орар; өскези бүгү делегейге тайбыңның оруу-биле дидим базымнарны кылып турар.

Л. И. Брежневтиң тайбың саналдары болгаш хөделиишкиннери делегейде болуушкуннарны шуут-ла өскертип болур. Ол эгелекчи саналды улустар болгаш чурттар эдерер болгаш ядролуг халаптың айыылындан шуут-ла ындыг өскерлиишкинни кылыр ужурлуглар. Делегейниң тайбыңга ынакшылдыг улустары милитаристерниң болгаш ядролуг калчааларының холдарындан башкарылганы хунаап алыр болгаш кижи төрелгетенни тайбыңның база чавырлыышкынның угланыышкыны-биле чорудар ужурлуг деп, Г. Холл онзалап демдеглээн.

МЕДЕГЛЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Кампучияның бүгү девискээри революсчу шериглер хостаан болгаш Кампучияның Улусчу-революстуг чөвүлелиниң долу контролюнда ол турар деп, Кампучияның Кызыл Крестизиниң төлээлекчизи Кео Прасат медеглээн. КНО-нуң чиңгине секретарының чыылдырганы Кампучияга буянныг дуза чедирериниң талазы-биле аңаа болган конференция-биле холбаштыр Нью-Йоркта ол чеде берген. Пол Поттуң-Иенг Сариниң бөлүүнүң барык дөрт чыл дургузунда чагырганының үезинден салгап алган бергедээшкиннерге амгы үеге чедир таваржып турар-даа болзувусса, чуртта байдал болур-чогуүру-биле тургустунуп турар деп, парлалга конференциязынга Кео Прасат чугаалаан. Кампучияга делегей дузаламчызын кампучи улустуң кара чаңгыс ёзулуг хоойлу ёзугаар төлээлекчизи болур Улусчу-революстуг чөвүлелге дамчыдып бээр ужурлуг деп, ол онзалап демдеглээн.

Кижи көөр хөөн чок бөлүк Кампучияның экономиказын херек кырынга долузу-биле үрээн деп, Кео Прасат медеглээн. Кампучи улустуң киленнээшкини, хилинчектениишкини, сеткил хайныышкыны бүгү улустуң тура халыышкынынче шилчип кирген. Оон түңнелинде 1979 чылдың январьда дерзии ёзу-чурумну дүжүр октаан.

Ынчалза-даа дээрбечи бөлүктер даглыг районнарда болгаш арга-арыг иштинде амгы үеге чедир чаштынып турар. Ол күштерге Пекин дузаламчызы, оон-биле кады ол шериг дузазын база көргүзүп турар. Кыдат эжелекчилер шагда-ла политиктиг сек болу берген дерзии ёзу-чурумну диргизерин оралдажып турар.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске чурттарның Кампучияга көргүзүп турар дузазын бедик-биле үнелээш, ол чогуур үезинде болгаш ак сеткилдиг дузаламчы аш-биле болгаш экономиктиг бергедээшкиннер-биле демисел чорударының дээштиг хемчеглерин боттандырып чорударынга Кампучияның чазаанга дузалаан деп, Кео Прасат онзалап айыткан.

Кампучи улус бүгү бергелерни ажып эртер болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңны база доктаамал чорукту хандырарынга бодунуң салыышкынын кирер дээрзинге бүзүреп турар.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУ ДЭЭШ

Күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң айтырыы — бистиң чуртта кол айтырыгларның бирээзи. Бо талазы-биле стандартизация чугула рольду ойнап турар. Ынчангаш эрткен тоску беш чылда ССРЭ-ниң Күрстандарт чери биле ВЦСПС аңгы-аңгы министерстволар болгаш төп албан черлери-биле кады күш-ажылдың айыылдыг база хоралыг хевирлериниң салдарларын эвээжедиринче угланган күрүнениң 100 ажыг стандарттарын киирген системаны ажылдап кылган. Ынчаарга бо беш чылда 147 Күрстандарттарны болгаш ЭДЧ-ниң стандарттарын доктаадырын планнаан. Бо талазы-биле ажылдың кол сорулгазы — күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң стандарттарының системазын — КАСС-ты бүгү-ле бүдүрүлге черлеринге калбартыры боор турар.

1975 чылда улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң стандарттарының системазын ажыглаар талазы-биле ажыл эгелээн. КАСС-тың стандарттарын ажыглаары — ажылдаар черлерниң байдалдарын экижидер болгаш бүдүрүлгеге бертинийишкиннерни эвээжедир талазы-биле кол хемчег болур. Бүдүрүлге черлеринге бертинийишкинни болгаш хол-биле кылыр аар ажылдарны чиигедир машиналарны, технологтуг аргаларны тургузарын КАСС негеп турар.

Айыылдыг болгаш хоралыг факторларның үнер дөзү болур бүдүрүлге дериг-херекселдериниң айыыл чок болурунга стандарттар улуг негелде салып турар. Дериг-херекселдерниң тургузуунда четпес чүүлдерден хөй айыылдыг таварылгалар боор турары хыналдадан илерээн. Боор-ла турар айыылдыг таварылгаларның 15 хуузу чогум-на ол чылдагааннардан болуп турар.

КАСС-тың системазында дериг-херекселдерниң айыыл чок болурунга мындыг негелделер бар: кандыг-даа хевирнии, чүнү-даа кылыр болгаш онза байдалдыг дериг-херекселдерге ниити негелде; бир ийикпе ээлээн каш дериг-херекселдерден ниити негелде; дериг-херекселдиң онза хевирлеринден, оон тургузуундан хамаарышкан тускай негелделер дээш оон-даа өске чүүлдер.

Дериг-херекселдерниң айыыл чок болурун хандырары-биле адырлар аайының ниити негелдези 12.2.003-74-кү Күрстандартта айыттынган. Ол-ла стандарт чүгле ажылдап турар кижилерни эвес, харын база долгандыр турар бойдустуң, чижээ, агаарны, хөрзүнү болгаш суглары хирленип үрелиринден камгалаарын айтып турар.

Дериг-херекселдерниң тургузуунуң айыыл чок болурунга оларның шимчеп турар кезектерин кызыгаарлап аңгылаары онза черни ээлеп турар. Бир эвес оларның шимчеп турар кезектери аңгылаттынып шыдаттынмас болза, оларга сагындырар медээлер, дүрген доктаадыр херекселдер турар ужурлуг. Херекселдерниң тургузууну, аңаа ажылдаар кижилерни токтап, дааш-шимээнден, чайганып-сириләэр чоруктан камгалаар кылдыр тааршыштыр чогааткан турар ужурлуг.

Бүдүрүлгениң хоралыг факторларынга хамаарыштыр бүгү негелделерни бүдүрүлге дериг-херекселдериниң бөлүктериниң стандарттарында тодараткан болгаш оларны айтырының чаңгыс аай методун доктааткан.

Чижээ, амгы үеге чедир чүгле үн базымышкынының болгаш үн дениелиниң ажылдаар черлерге туруп болур гигиеналыг норма-чижектери күштүг боор турган.

Нарын болгаш айыыл чок дериг-херекселдерни тургузарда оон туружу, хевири, шимчээр кезектери кижиге эптиг, шаптыктай бербес, тудалары таарымчалыг болур ужурлуг. Амгы үеде демир болбаазырадыр станоктарга, демирни ээлдирип дарганнаарынга болгаш электри-механиктиг дериг-херекселдерге ээлээн каш Күрстандарттарны доктааткан. Ниитизи-биле бо бөлүкте 35 стандарттар бар.

Бир эвес айыыл чок чоруктуң чогуур негелдезин барымдаалавайн турар дериг-херекселдер бар болза, ону доп-дораан чаа негелде ёзугаар айыыл чок болдурар ужурлуг. Ол ышкаш доктааткан норма-чижектерден артык хоралыг болгаш айыылдыг бүдүрүлге факторлары (доозун-довурак, хоралыг газ дээш өске-даа чүүлдер) бар болза, башкарыкчы кижилерниң орнунга үлетпүр роботтарын ажыглаарын планнап турар.

Стандарттарның ийиги бөлүү ажылдаар кижилерниң камгаланыр херекселдерин айыткан, бүдүрүлгениң хоралыг факторларының дениелин тодараткан. Оларга ажылдаар черниң агаары, ниити санитар-гигиеналыг негелде, хоралыг бүдүмелдер болгаш шупту 12 стандарттар хамааржыр. Ажыл үезинде кижини камгалаар талазы-биле 58 стандарттарны ажылдап кылган. Оларның аразында ажылчыннарны суглан, кислоталардан, изиг чалбыыштан камгалаар идиктер болгаш тускай хептер бар.

Технологтуг дериг-херекселдерниң айыыл чок чоруун хандырарының 15 стандарттарын база ажылдап кылган. Ол дээрге электри-биле каңнаар, будуур, суг дамчыдар болгаш канализация хоорзалары-биле ажылдаар, сугже шымныр ажылдар-дыр. Күрстандарт-биле чүък дүжүрүп, чүдүрер ажылдарны база айтып турар.

Күш-ажылдың айыыл чок болурунуң талазы-биле стандарттарның системазы ССРЭ-де күш-ажыл камгалалының үндезини боор турар. Стандарттарны ажыл үезинде барымдаалаар, оларны күүседир талазы-биле профэвилелдери улуг ажылды кылып турар. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң стандарттарын нептередириниң методиктиг айтышкыннарын төп эртем-шинчилел черлери кылган. Күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң стандарттары 1977 чылдың июль 1-ден эгелеп киирген. Оон бээр ийи чыл эрткен. Ынчалза-даа стандарттарны ажыглаар талазы-биле ажыл дыка багай боор турар. Күрхайгаараллың Тывада лабораториязының «Тыва даг-дүгү» комбинатка, «Росводпром» каттыжыышкынының ДБК заводунга, автосептелге заводунга болгаш чамдык өске-даа улуг-улуг бүдүрүлге черлеринге кылган хыналдазы бо айтырыгже чогуур кичээнгей салбайн турарын илереткен. Техника талазы-биле кошкак, бичии-бичии бүдүрүлгелер коллективтеринде бо дугайында чугаа безин чорувайн турар.

Ол бүгүнүң чылдагааны чүдел? Хамыктың мурнунда стандартизацияның удуртур органнары тодаргай айтышкын бербейн турар. «Тыва даг-дүгү» комбинат дээн ышкаш чамдык бүдүрүлге черлери күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң стандарттарын ажыглаар дугайында айтышкынны алган. Ындыг турбуже, ужар чүүлдүң, садыгның бүдүрүлгелери, Көдээ ажыл-агыый министерствозу болгаш хереглел кооперациязы-даа адырлар аайы-биле стандарттар тургузарының планнарын ам-даа ажылдап кылбаан. Ийиги чылданы — стандарттарны доктааткан хуусаазында киирерин хандырар организас-техниктиг ажылдар планының чогунда.

Үстүнде четпестерни узуткаарда чүнү кылза чогуурул? Бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары-биле семинарларны кылыры, күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң стандарттар системазын инженер-техниктиг ажылдакчылар өөренир болгаш оон-даа өске организастыг ажылды кылыры чугула. Ындыг хемчеглерни чүгле Тываның автосептелге заводунга кылып чоруткан.

Кандыг-даа стандарттарны барымдаалаары — ыяап-ла күүседир ужурлуг негелде болурун утпас херек. Ол дугайында ССРЭ-ниң Күрстандарт чери болгаш ВЦСПС-тиң президиуму 1977 чылдың август 23-те тускай шиитпир үндүрген. Ол ышкаш профоблчөвүлелдиң секретариады 1978 чылда республиканың бүдүрүлге болгаш организацияларынга күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң стандарттарын ажыглаар дугайында доктаалды база хүлээп алган. А сөөлгү доктаалда көдээ ажыл-агыйның, тудугнуң, тудуг материалдарының үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга стандарттарны чогуур деңнелге тургуспааның айыткан.

Ниити санитар-гигиеналыг негелделерни республиканың бүдүрүлгелеринде барык күүсетпейн турар. Оларның хөй кезиинде хоралыг газ бүдүмелдериниң агаарда тарап чоруп турары чогуур деңнелдеси хөй. Транспорт бүдүрүлгелеринде кабина иштиниң газын хемчээр херекселдер безин чок болгулаар. Заводтарның дааш-шимээн хемчээр люксметрлери, херекселдери чок, «Росводпром» каттыжыышкынының ДБК заводунуң станоктарының дааш-шимээни, цехтерде агаарның байдалы чогуур норма-чижээнден артып турарын хыналда база илереткен. Бүдүрүлгелерниң хөй кезии термометрлер, психрометрлер дээн ышкаш эң бөдүүн херекселдер-даа чок ажылдап турар. Хемчээшкин техниказы чок болза, күш-ажылдың айыыл чок байдалын хандырары, хоралыг бүдүмелдерни тодарадыры берге деп чүвени коллективтерниң удуртукчулары канчап черле билбейн турарыл? Моон ап көөрге, республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринге, тудуг, транспорт организацияларынга, көдээ ажыл-агыйынга күш-ажылдың айыыл чок чоруунуң стандарттарын дарый ажылдап кылгаш, ажыглаары хүнүң чугула айтырыы боор турар.

Г. ТУТЫНИНА.
Тываның күрхайгаарал лабораториязында килдис эргелекчизи.

ҮЕ БОЛГАШ БОЛУУШКУН

ТАРН-ның VIII съездизиниң мурнуу чарыында кожууннарга намның шылгалдазын эрттирип чоруп турганымның дугайын бижээн болгай мен. Даалганы күүсеткеш, Кызылга чедип кээримге, өске кожууннарга сургакчылап турган өөрүм база четкилеп келген болду. Эш Шагдыржапка чеде бээримге:

— Ам сени Тыва Төп кооперацияның кежигүннериниң үшкү улуг хуралындан Тыва Төп кооптуң баштаар чериниң даргазынга соңгуп каан. Ам аңаа барып ажылдаар сен—диди.

Аңаа барып, ажылдың үгшин-биле таныжып эгеледим. Ол арызында Улуг хуралды чыылдырар үе чоокшулап келген. Октябрь айның ортан үезинде делегаттар уурук-суруктап кээп эгеледи. Салчак Токаны Каа-Хемден, Оюн Шагдыр-Сүрүңнү Улуг-Хемден мени Чөөн-Хемчиктен делегат кылдыр соңгааның билип алдывыс.

Хуралдың ажыттынар хүнү келген. Хоорайның Ленин кудумчузунда нам сургуулдарының школазының клувунга (ам ооң турган черинде чоокка чедир аалчылар бажыңы турган, ооң соонда уруглар эмнелгези апарган ийи каът бажыңның турар чери ол) делегаттар шыгырт доллур олурупкан. Делегаттарның сан-составының дугайын чугаалавас мен—төөгү номунда ол бүгү чүүлдер бар. Хуралды Төп комитеттиң даргазы эш Шагдыржап эге сөзү-биле ажытты.

— Улуг хуралдың ажылчын президиумун болгаш хүндүлүг президиумун соңгуур-дур. Кымда санал барыл?—дээрге, ТК-ның даргаларының бирээзи эш Бүлчүң сөс алгаш, ол-бо делегаттарны адап эгеледи. Оларның аразында Салчак Тока-биле мен база кире бердим.

Хүндүлүг президиумга Коминтерниниң даргазы Димитровту баштадыр, ВКП(б) ТК-ның Төп Комитединиң Политбюро кежигүннерин адыш часкап, чаңгыс үн-биле соңгудувус. Бут кырынга туруп келгеш: «Коминтерн делгерезин!», «ССРЭ-ниң нам, чазаа делгерезин!», «ТАРН-ның сес дугаар Улуг хуралы делгерезин!» деп йөрээл салып турганывыс уттундурбас.

Улуг хуралга чугаалашкан айтырыгларны маңаа бир-бирээлеп ҫайгарбайн, чүге дээрге ол дугайы база-ла төөгү номнарында бар болгай. ТАРН-ның VIII съездизи Тывага социалистиг ниитилелди тургузарының улуг чаагай сорулгаларын амыдыралга боттандырары дээш демиселге нам биле улустуң мурнунда туруп турар сорулгаларын ылаптыы-биле тодаратканын демдеглеп каайн. Тываның экономиказын, социал тургузуушкунун хөгжүдер айтырыглар талазы-биле барыын үзелдиглерлиин болгаш ёзулуг намчыларның аразында демисел чидиг-ле турган. Ол дугайы делегаттарның берип турган санал-оналдарындан база шүгүмчүлелдеринден илдеп боор турду.

Ооң мурнунда, 1926 чылда, ТАРЭ-ниң дөрткү съездизинге болгаш ТАРН ТК-ның ийиги пленумунга сойгаладып илереттирген, нам болгаш чазактың удуртулгазынче шургуп кирген идегеттерни — кешпи лама Куулар Дондукту, ноян чораан Буян-Бадыргыны, Далаа-Сүрүңнү, чагырыкчы Ананды болгаш оон-даа өскелерни тудуп шиндер деп-даа саналдап турган. Мурнунда нам Төп Комитедин даргалап турган ядыы арат Моңгуш Содунамны багай ажылдаан, камгалаар чер ойшаанда хемчег албайн, шүшпең ажылдап турар деп-даа шүгүмчүлеп турар чүве.

Ол аразында Шагдыр-Сүрүң биле мен-даа санал бергилеп турдувус. Мен колдуунда Тыва Төп кооперацияның ажылын сайзыраңгайжыдарын болгаш феодал-теократтарның хөлечик күжү ажыглап турар байларның, чиңжең садыгжыларның хөреңгизин хавырар деп саналга каттыжып, араттарны коллективтиг ажылче шилчидериниң, чогааттынып турар артембижикти дүрген эккелдирип хөгжүдер деп арай таарыштыр саналдап турдум. Оюн Шагдыр-Сүрүң профэвилелдерин хөгжүдер дугайын колдадыр чугаалап турган кижи.

Санал берип турган делегаттарның аразындан Таңды чурттуг Ужар-Маадырның, Оюн Узун-Лопсаңның, Улуг-Хемден Иргектиң, Кыргыс Кудажының, Барын-Хемчиктен Ооржак Биче-оол суглары шынарлыг эки чүүлдерни чугаалап, чидиг шүгүмчүлел кылып турганын утпаан мен. Чамдык делегаттар доора-даа баргылаар, маргылдаа үндүрүп турарлары-даа бар.

Байларның хөреңгизин хавырар дугайында айтырыгга хамаарыштыр улуг маргылдаа аңаа боор турган. Чамдык кижилер 25 бода малдыг, өскелери 50-ден, 100-тен өрү малдыг кижилерниң хөреңгизин хавырар деп саналдап турган. Бир бода малга 2 хунан азы 10 хой, чок болза 20 өшкү онаажыр кылдыр чижеглеп ап турган чүве. Бай хөреңгитен кижилер бо айтырыгны шиитпирлеп турда, хөлечик күжү ажыглап турар кижилерниң, чиңжең садыгжыларның дугайын ыттавайн баарын кызыдып турган. Бо айтырыгны бүгү талалыг өөренип көрүп турган шиитпирлээрин хуралдан чаа соңгудар Төп Комитетке дааскан.

ТАР-ның культура тургузуушкунунуң сорулгаларының дугайында допчу болгаш тодаргай илеткелди Салчак Калбак-Хөрекович Тока кылган кижи. Чурттуң экономиказын социалистиг орук-биле хөгжүдеринге база бир чугула чүүл болза арат чонуң культуразын көдүрери, чаа тыва дылдың бижиин боттандырары, бижик билбес чорук-биле социализм эптежип шыдавас деп хуралдан демдеглээн.

Намның VIII съездизиниң шиитпирлерин болгаш ооң ажылдап кылганы политиктиг шугумну Коминтерн чүүлдүг деп деткивишаан, хөгжүлдени кандыг янзылыг чорударының дугайында үнелиг санал-оналдарын берген.

Улуг хурал эртип турган үеде Октябрь байырлалы база чедип келген. Ол хүнүү революстуг ёзу-биле демдеглээн бис. Кызыл туктарлыг чыскаалып алгаш, Улуг хуралдың делегаттары партизаннар хөөрүнүң чанынга митингини эрттирген.

VIII съезд ажылының түңнелинде ТК-ның болгаш Төп Контроль Комиссиязының чаа составын болгаш ТК-ның Секретариадын соңгаан. ТАРН-ның удуртур органнарынга Бүлчүң, Чүлдүм, Бежендей, Балдаң-оол, Шагдыр-Сүрүң, мен дээн ышкаш ядыы араттарның оолдары база соңгуттурдувус. ТК-ның секретарьларынга ёзулуг намчылар И. Шагдыржап, С. Тока соңгуткаанар.

Тыва чоннуң улуг орус улустуң база Ленин башкының партиязының деткимче-дузазы-биле бурунгаар хөгжүлдезинге база бир чугула рольду ойнаан улуг болуушкун мындыг янзылыг эрткен чүве. Бистиң аныяк салгалывыс адаларның эрткен оруун эки билип алзын, оларның херээн төлептиг уламчылазын деп бодал-биле бо сактыышкынны бижидим. Тываның социалистиг оруктап бурунгаар хөгжүлдезинге большевиктер партиязы шылап-ла кайгамчык улуг рольду ойнаан. Кандыг-даа айтырыгны канчаар шиитпирлээрин, кандыг янзылыг боттандырарын биске ажылдап турган орус большевиктер бистерге айтып берип, чагып-сургап чораанын улуг өөрүшкү-биле сактып чоруур мен. Башкывыс болгаш баштыңчывыс В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 110 чыл болур оюн демдеглээринге белеткенип турар үевисте ону сактып чугаалаары кончуг өөрүнчүг-дүр.

Седип-оол ТАНОВ,
персоналдыг пенсионер.

Эмчиниң беседазы

ӨКПЕҢЕРНИ КАМГАЛАҢАР

Эмчиге шинчиткен, ортан өкпе туберкулёзундан аарааның, оон ужурунда үр эмнедир апарганын билген кижи дыка-ла муңчулар, харын-даа кудараар. Өкпе туберкулезундан аараан кижилер амыдырал-чуртталгазын үндезинниг-биле өскертир ужурга таваржыр. Шөлээлеп дыштаныырын ийикпе, харын-даа өг-бүле тударын-даа соңгаарладырлар. Олар кылып турар ажылын-даа өскертир апаарлар. Туберкулезтан аарый берген кижилер ындыг аарыгны оваарымча чоктуң ужурундан тып алганы дээш боттарын аттынып, карган шаг боорлар.

Аарыг өөскүтпезиниң аргазы чүл?

Үр үениң иштинде билдирбейн чоруур аарыглар бар. Ынчаар аараан кижи бодун кадык деп санап, ажыл кылып шыдаар аргазын кезек када чидирбейн чоруп болур; ооң соонда ол кижиниң хел-хенертен аарыы кедерээр.

Ындыг эге үези бүдүү, чажыт өөскүүр аарыгларга өкпениң туберкулёз болгаш рак аарыглары хамааржыр. Аарыгның көстүр демдээ илерээн үе-чадазында аарыг кижи кандыг-даа сезик чок чоруур, а эмчи аңаа бөдүүн шинчилгелерниң дузазы-биле азы дыңнап шинчээш, чүнү-даа илеретпейн барып болур.

Бүдүү эртип чоруур аарыгны чүгле таварылга-биле илередип тып болур, чижээ, ол кижи санаторийже, дыштаныылга бажыңынче чоруур, азы кандыг-бир ажылга кирер апарган дийик, ындыг таварылгада ооң хөрээн рентген чырыынга көөр апаар, ынчаарда демги чаштынып чораан аарыг көстүп кээр.

Аарыгның кижиге билдирбес дээй берген чоруруун болдурбазы-биле бүгү чоннуң өкпезин рентген чырыынга шинчип көөр.

Ол сорулганы күүседири чүгле эмнелге албан черлериниң рентген кабинеттериниң күжү-биле күүсеттинип шыдаттынмас. Бо сорулганы күүседиринге техника дузалаан. Эмчилерниң болгаш инженерлерниң күжү-биле хөй санныг кижилерниң хөрээниң иштин шинчип көрүптер аппарат чогааттынган. Ооң адын флюорограф дээр, а ооң-биле шинчилге чорударын флюорография дээр. Ол шинчилгениң утказы болза, шинчиткен кижи бүрүзүнүң хөрээниң иштин чурукка тырттырып каары болур. Ол арганың эптиг, артык күштүү дораан нептерээн болгаш хөйге билдингир апарган.

Бистер ам флюорографтыг шинчилгениң кол утказы-биле таныжып алган болганывыста, база бир кол чугула чүүлге доктаар ужурлуг бис. Аарыгның эге үе-чадазын тодарадып билип алган болганывыста, амгы медицинаның аарыгны эмнээринге хереглээр чүүлдерин долузу-биле ажыглаар апаар.

Өкпе туберкулёзун кедерепкен болза, чыл-чылы-биле үргүлчүлээр үр үениң эмнээшкини херек, ол күзенчиг эвес-даа түңнелдиг болгулаар. Бир эвес, аарыгны эге үе-чадазында эмнеп эгелээн болза, ол чедиишкинниг боор, аарыг кижи кыска хуусаада сегий берип болур.

Статистика материалдарының көргүзүп турары-биле алырга, өкпениң кедерээн янзы-бүрү аарыглары, ооң иштинде өкпе туберкулёзу үр үеде рентгенге шинчитпейн чораан кижилерден тывылган боор турар.

Өкпе аарыының кедерээн хевирлерин болдурбас, өкпениң кадык чорууруун камгалаарда чугула чүве болза, бүгү кижилер чыл иштинде флюорографтыг шинчилгени эрткен турары болур.

Туберкулезту кады чурттап турары аарыг кижиден халдадып ап болур, ол кижи бодунуң оон аарый бергенин билбес-даа болгулаар.

Бо чүүлдүң түңнелинде өкпе туберкулезундан аарыг кижилерниң даштыкы хевиринге доктаары артык эвес. Туберкулезтуг кижилерни кадык кижилерден ылгаары белен, олар арны куу, арган кижилер болур дижир улустуң аразында ындыг чугаа бар. Бо чугаа чүгле туберкулезтан үр, аар аарып чоруур кижилерге хамаарыштыр шын боор болур.

Бир эвес силерге кадык хевирлиг, эът-ханы долу, кызыл чаактыг кижини бо туберкулезтуг кижи деп көргүскен болза мырынай кайгаар силер.

Участок эмчизи кижи болганымда бир мындыг таварылганы чижекке киирер деп бодап тур мен. Бир катап мээң кабинедимге даштындаң көөрге, көңгүс кадык аныяк эр кижи кирип келген. Ол аарыыр черим чок, чүгле шаам төнер, ында-хаая бажым аарыыр кижи мен дээр болган. Ол кижини анализтер дужаар база флюорография эртер кылдыр чоруткан мен. Ол шинчилгениң түңнелинде өкпе туберкулези өскүп чорууру илерээн. Ол ийи чыл иштинде өкпезин рентгенге-даа, флюорографияга-даа шинчитпээн кижи болган. Ийи дугаар чижек. Бир аныяк кыс дээди өөредилге черинге кирер дээш, шинчилге эртип турган. Ол өкпе туберкулезтуг кижи болган. Уруг өөренир күзелин каггаш, үр үеде эмненир ужурга таварышкан. Мындыг чижектер хөй. Моортан чаңгыс чугула түңнел үндүрээл: өкпе аарыының чажыт хевирлери турар чүве болганда, шуптувус флюорографтыг шинчилгелди эртип турааал.

Бүгү чуртта турум болгаш көжүп чоруур флюорографтыг станцияларның калбак четкизи тургустунган. Олар хоорай бүрүзүнде бар. Силер аңа бодунар-даа, өг-бүлеңерниң иштиг-биле-даа, кожаларыңар болгаш кады ажылдап турар эштериңер-биле-даа кады шинчидип ап болур силер.

Бистиң республикада туберкулез диспансерниң эргезинде дөрт көжүп чоруур база ийи турум станциялар бар. Кызыл хоорайның чурттакчылары поликлиниканың 27 дугаар өрээлинге киргеш, эмчиден кандыг-даа бижик чокка хөрээн шинчидип ап болур. Бистиң республиканың Чадаана, Шагаан-Арыг, Туран болгаш Ак-Довурак дээн ышкаш хоорайларында болгаш Хову-Аксы, Сарыг-Сеп суурларда база турум флюорография станциялары ажылдап турар. Бистер, эмчилер, бүгү чон флюорографтыг шинчилгени ийи чыл иштинде бирээден эвээш эвес эртип турзун дээш, ажылды чорудуп турар бис.

Л. ЭРДЫНИЕВА,
Кызыл поликлиниказының эмчизи.

ТРЕТЬЯКОВКА КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

Москваның Замоскворечье девискээринде чаа музей комплекизи туттунуп турар. Төлевилелин «Гипротеатр» институдунга ажылдап кылган ол чаартылгаларының соонда маңаа Третьяков галереязының залдары тургустунар. Мында ажылдарның техника-экономиктиг үндезилелдерин ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң коллегиязы чүүлдүг деп көрген.

Галереяның үндезилекчизи П. М. Третьяковтуң үезинде-ле аңаа чуруктар сыңышпастаан турган. Ынчаарга коллекционер Лаврушинск кудумчуда озалааш бажыңын аңгы-аңгы үелерде алгыдып ап турбуже, коллекцияларның көвүдеп орар деңнелинден тудуг озалдап турган.

Ооң фондулары совет үеде онза улгаткан. Совет болгаш эрте-бурунгу орус үениң деп ийи чаа бөлүк тывылган. Галереяга сонуургал оранчок бедээн. «Музейни каяа, канчалдыр улгаттырза эки?» деп айтырыг база катап чидиг-биле тургустунуп келген.

1927—1935 чылдарда галереяның шөлүн улгаттырган: уран тудугжу А. Шусевтиң төлевилелин ёзугаар аңаа он алды залдарны немей туткан. Ол архитектор галереяның кол чаартылгазының планын ынчан-на ажылдап кылган турган. Ынчалза-даа архитектор Л. Рудневтиң ол-даа, оон соонда-даа кылган төлевилелдери боттанмайн барган. Г. Татулов баштаан бөлүк тускай эртемниглерниң саналдаан амгы төлевилели А. Шусевтиң идеяларын улам сайзыраткан. Ол төлевилел музей херээниң эң сөөлгү негелделеринге дүгжүп турар улуг комплексти тудуп тургузарын көрген. Уран чурулга чогаалдарының долузу-биле камгалаттынып артарын ында магадылаан, ол ышкаш көрүкчүлерге болгаш эртем ажылын кылырынга таарымчалыг эки байдалдар тургустунар.

Делгимир шөлү оранчок делгем апаар: залдарның саны 150 чедир көвүдээр. Улуг лекция залының болгаш ээлчегтиг делгелгелерге тускай бажыңның тудугларын доозар. Ажык шөлдерге скульптураларны тургузар.

Төлевилелди кылып тура, орус улустуң уран чурулгаларының төөгүзүнүң дугайында билигни, келир үелеги көргүзүглерниң кандыг болурун база аңаа шылгараңгай мастерлерниң кылган чогаадыкчы салымышкыннарын долузу-биле көргүзер аргалыг келир үениң экспозицияларының байдалын өөренип көрген. Экскурсияның маршруттары тодараттынган: хереклээн, көрүксээн залынче кирер дээш музейни эртип чытпас.

Ол бүгү-биле чергелештир «Третьяковка» мурнундагы бодунуң бүгүдеге билдингир хевирин ышкынмас. Комплексти аянныг чараш суургаларлыг, орус улустуң төөл аяны-биле өңнүг угулзалап турган кылырын шиитпирлээн.

Чаартылга ажылдары элээн каш чылдар үргүлчүлээр. Ол үениң дургузунда бодунуң чанында бүдүн кварталды галерея болурунга «шиңгээдип» алыр.

М. КАПУСТИН,
СЭТА-ның корр.

Москва.

«Тиилелге» совхозтуң «Хүнчүгеш» ясли-садынга совхозтуң ажылчыннары хүнүнге 150 ажыг уругларын эккеп хүлээткеш, боттарының ажыл-ижинче сагыш амыр чоруптарлар. Уругларны мында 6 бөлүкте хуваадган. Ол ясли-садтың 35 ажылдакчылары бичии чаштарның кадык-чаагай, хөглүг-сергек өзерин хайгаараывышаан, солун болгаш ажыктыг чүүлдерге өөредип, кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. Оларның аразында дааңган ажылынга бердинген, уругларга ээлдек-эвилең хамаарылгалыг белеткел бөлүүнүң кижизидикчи башкылары Билчеймаа Дөңгүртеновна Түлүш болгаш Раиса Алдын-ооловна Ондар база ажаакчы Ховалыг Санчываевна Аңгыр-оол, ажыл-агый эргелекчизи Ирина Семис-ооловна Ондар олар база бар. Совхоз ясли-садикти эът, сүт аймаа-биле багай эвес хандырып келген. Бо бүгүге ясли-садтың эргелекчизи Анчымаа Ондар-ооловна Моңгуштуң киирип турар улуг-хуузу эвээш эвес дээрзи билдингир.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: уруглар боттарының кижизидикчи башкызы Билчеймаа Дөңгүртеновна Түлүш-биле кичээлде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

агаар

«Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг каттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 15—20, чамдык районнарга 8—13 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Агаар дүне 28—30, хүндүс 16—18 градус соор.

СПОРТ СПОРТ

КҮСКҮ ДЫШТАНЫЛГАДА

Школачыларның күскү дыштанылгазының үезинде спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге солун маргылдаалар бистиң республиканың хоорай, суурларынга болуп эрткилээн. Аңаа хөй-хөй өөреникчилер идепкейлиг киржип, ГТО-нуң нормаларын дужаап, кылаң дошка эстедир конькилеп, арыг агаарга хаактыг селгүүстеп, эки дыштанып алганнар. Оларның бирээзи — стол теннизинге школачыларның республика маргылдаазы Кызылдың «Херел» спорт залынга болуп эрткен.

Ол солун маргылдаага Кызылда үнү чок уруглар школазының шилиндек командазының бичии спортчулары эң идепкейлиг киржип, команда талазы-биле бирги черни алгаш, республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң шилчиир кубогун чаалап алган.

Оолдар аразынга хууда бирги чер дээш болган ужуражылгаларга Радик Сержи чаңгыс-даа кижиге уттурбайн чемпионнаан. Ол 1979 чылда Россия Федерациязының үнү чок уруглар школаларының аразынга болган теннис маргылдаазынга чедиишкинниг киржип, элээди оолдар аразынга бирги черни ээлээн. Ооң командада эштери Олег Ооржак биле Сергей Ооржак олар ийиги, үшкү черлерни алганнар.

Уруглар аразынга болган маргылдаага база ол школаның өөреникчизи Лида Сат аваангыр-кашпагай, чараш ойнап тургаш, бирги черни бүзүрелдиг-биле чаалап алган. Шак ол чедиишкинде школада күш-культура башкызы Евгений Николаевич Малзановтуң киирген улуг-хуузу эвээш эвес.

ЧУРУКТА: стол теннизинге республиканың школачыларының 1979 чылда чемпиону Лида Сат маргылдаа үезинде.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

1965 чылда Кызылдың Күрүнениң башкы институдунуң физика-математика факультедин чедиишкинниг дооскаш, Сарыг-оол Савырович Салчак «Совет Тыва» совхозтуң Суг-Бажы ортумак школазында сан башкылап ажылдаа-ла он беш чыл болган. Бо хүннерде ол 9 «а» класстың удуртукчу башкызы. Ооң клазы өөредилге, чурум-сагылга болгаш хөй-ниити-даа ажылының талазы-биле школада эки класстарның бирээзи.

Бодунга болгаш эш-өөрүнге негелдези улуг бо башкы чаа программаның сорулгазын эки билир, кичээл бүрүзүнге эңне ханызы-биле белеткенир база өөреникчилерниң бот-тускайлаң чоруун болгаш билиглерин боттары дилеп тывар кылдыр кижизидерин чугула деп санап турар. Кичээл бүрүзүнге көргүзүг материалдарын ажыглап тургаш, өөреникчи бүрүзү-биле ажылдап четтигип турары — ук башкы ажылынга кызымаазының херечизи. Ол ышкаш шыырак өөреникчилеринге немелде даалгаларны берип, шала кошкактарынга дузалаштырып турары — ооң ажылынга кызымаан, бердингейин чугаалап турар. Ынчангаш Сарыг-оол Савыровичтиң клазында багай өөредилгелиг кижи чок. 1970 чылдан эгелээш ооң удурткан клазы чүс хуу өөредилгени доктаамал чедип ап келген. Клазының өөреникчилериниң 63 хуузу 4-5 демдектерге өөренип турар. Организастыг, ажылдап билир талазы-биле 9 «а» класстың өөреникчилери башкыларын, бүдүн школа коллективин өөртүп турар комсомолчулар болду. Үстүнде чугаалааным ышкаш, өөредилге, чурум-сагылга болгаш класс каасталгазының-даа талазы-биле өскелерге үлегер-чижектиг класстың бирээзи ол.

Эрткен өөредилге чылында класстар аразының бот-тывынгыр уран чүүл фестивалынга Сарыг-оол Савыровичтиң клазы бирги черни чаалап алганы башкының чымыштыг ижин сеглеп келир чижек болур. Ооң өөредилге-кижизидилгелиг ажылының бир чарылбас кезээ — ада-иелер-биле быжыг харылзаазы болур. Кандыг-бир өөреникчи кичээлге келбейн барган болза, ооң бажыңынга ол-ла хүн дораан барып, өөреникчизиниң чүге келбээнинин чылдагаанын ылап-ла илередир чаңчылдыг. А ада-ие бүрүзү тускай график ёзугаар ук башкының кичээлдеринге олуржуп, дежурнуйлап турарлар. Сарыг-оол Савыровичтиң башкылал ажылынга чедиишкиннериниң бирээзи ында. Ол бодунуң билиинге кичээнгейни салып, билиг бедидер курстарга өөренип келген. Районда база школада башкыларның методиктиг каттыжыышкынынга доктаамал киржип, арга-сүмезин эш-өөрүнге күзелдиг-биле берип турар. Оон дуржулгазын район школаларында калбаа-биле ажыглап турар. Сарыг-оол Савырович идепкейлиг хөй-ниитичи, аныяк башкыларның дагдыныкчызы, билиг ниитилелиниң кежигүнү, пропагандист. Школада комсомол, профэвилел, пионер организацияларының ажыл-амыдыралынга база боттуг дузаны чедирип турар башкыларның бирээзи.

Хөй чылдар дургузунда ажылдаан башкының үре-түңнелдиг ажылдап келгенин барымдаалааш, өзүп орар салгалды коммунистиг ёзуга өөредип, кижизидер талазы-биле чедип алган чедиишкиннери дээш республиканың Чырыдыышкын министерствозу, башкыларның профэвилел обкому, СЭКП Каа-Хем райкому, район Совединиң күүсекчи комитеди хүндүлүг бижиктер болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнап келген. Бистиң келир үевис— бичии чаштарны эртем-билигге өөредир дээш карак кызыл ажылдап чоруур башкы Сарыг-оол Савырович Салчак макталга төлептиглерниң бирээзи.

С. САЛЧАК.
Каа-Хем район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00— «Үе». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — Мультфильмнер программазы: «Хоманың ужуралдары», «Хөглүг карусель», «Адыр, мана!» 11.35 — «Ужуражыр черин өскертип болбас». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 12.45 — «Билдингир-даа бол элдептиг». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 13.45 — Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады Н. Калининниң удуртулгазы-биле орус улустуң хөгжүм херекселдериниң Москваның аныяктар оркестриниң концерти. 14.20—Медээлер. 14.25 — 16.00 — Чапсар. 16.44 — Медээлер. 16.20 — «Сээң күш-ажылың — сээң бедииң». Кинопрограмма: «Хибаның баладазы», «Бышкан чорук». 17.15 — Улустуң аялгалары. 17.35—Эрге дугайында беседалар.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Телемедээлер. 18.15 — «Чараш чүвени билип алыры». Дамчыдылга. 18.45—Телефильм. 19.15—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — «БАМ-ны тудуп турар бис». 20.00 — «Уругларга шүлүктер». 20.15—Бөгүн делегейде. 20.30—Концерт. 20.45— «Советтер болгаш амыдырал». 21.15 — «Ужуражыр черин өскертип болбас». Хөй сериалыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 22.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.05—Совет милицияның хүнүнге турраскааткан концерт. 00.35 — 00.50 — Бөгүн делегейде. Информастыг программа.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05—Р. Щедринниң чогаалдарындан концерт. 18.45—Спортчу класс.

КЫЗЫЛДАН

19.30 — Чарлалдар. 19.35 — 20.50 — «Хүннүң уруглары». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы.

НОЯБРЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00 — «Үе». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05—«Уругларга дириг амытаннар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 11.35—«Дилги болгаш койгун». Мультфильм. 11.50 — «Ужуражыр черин өскертип болбас». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.00 — «Кино аян-чоруктар клуву». 14.00 — Медээлер. 14.05—15.40 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

15.40 — «Орус дыл өөренип турар бис». 9-ку телекичээл.

МОСКВАДАН

16.00 — Медээлер. 16.20 — Делегейниң уруглар чылынга. Документалдыг телефильмнер программазы: «Окуловта чай». «Мергежил чедип ап турар бис». 17.05 — «Поэзия». К. Батюшков. 17.50 — «Объектив». 18.20 — «Москва комсомолунуң ажыл-херектери».

КЫЗЫЛДАН

18.50—Телемедээлер. 19.00— «Бистиң почтавыс». 19.10—Телемедээлер. 19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — «Харыылаңар, горнистер!» 20.00 — «Хөглүг ноталар». 20.15 — Бөгүн делегейде. 20.30 — «Ромео болгаш Джульетта». Фильм-балет. 20.50 — «Эртемниң чедиишкиннери». 21.20— «Ужуражыр черин өскертип болбас». Хөй сериалыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү сериязы. 22.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.05 «Чүү? Кайда? Кажан?» Телевикторина. 00.10 — Бөгүн делегейде. 00.25 — 00.35— «Бо соксаал чок дыш эвес үе». ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Норейканың киржилгези-биле концерт.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.50 — Г. Свиридовтуң чогаалдарындан концерт.

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.45 — «Хүннүң уруглары». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.

МОСКВАДАН

18.10 — «Орус чугаа». 18.40 — «Орленок» телестудияның концерт залы.

КЫЗЫЛДАН

19.25 — «Эң-не узун шылгалдада». Документалдыг фильм. 20.20—20.50 — «Лукоморье чанында». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

НОЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Лесхел чок оол» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Онза ылгавыры чок» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тергиин чараш Василиса» 9.30, 11.10, 13.00, 15.00, «Ыттавас папка» 16.30, 18.20, 20.50 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16405. Чагыг № 2874.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00379.